

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Lukáš Zícha

**Hranice svobody projevu
v liberální demokracii**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Lukáš Zícha**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Rudolf Kučera, Csc.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

ZÍCHA, Lukáš. *Hranice svobody projevu v liberální demokracii*. Praha, 2012. 53 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Abstrakt

Autor si v této práci klade za cíl vytvořit obecný hodnotící politicko-filosofický princip omezení svobody projevu v liberální demokracii, jenž by mohl při rozhodování v konkrétních případech pomoci určit, zda je daný projev stále možné (nutné) tolerovat, či zda už svým obsahem či formou překročil mez únosnosti, a je tedy nezbytné jej omezit. Práce se nejprve věnuje funkcím, jež svoboda projevu ve společnosti plní a přibližuje její význam v historii Evropy počínaje starověkým Řeckem. Dále jsou představeny možné přístupy politické filosofie k jejímu omezení a následně identifikovány dva, jež jsou relevantní pro současnou západní liberální demokracii. Těmito přístupy jsou princip ublížení J. S. Milla a princip obtěžování J. Feinberga. Po jejich detailním rozboru je vytvořen jednotný hodnotící princip, na jehož základě lze posuzovat konkrétní případy v praxi. Výsledný politicko-filosofický princip je následně aplikován na případ rozpuštění Dělnické strany Nejvyšším správním soudem. Autor podrobně přibližuje politickou činnost strany i samotnou metodu, podle níž soud došel ke svému závěru. Obě metody, politicko-filosofickou i právní, následně porovná a zdůrazní podobnosti i rozdíly. V obou případech je činnost Dělnické strany jednoznačně vyhodnocena tak, že je neslučitelná s hodnotami liberální demokracie, a rozpuštění strany je tedy označeno za odůvodněné a přiměřené.

Abstract

The main topic of this paper is freedom of expression and its limits in liberal democracy from the point of view of political philosophy. First of all, the author explores the functions that freedom of expression has in society and its significance in European history beginning in Ancient Greece. Subsequently, the text focuses on all possible approaches to its limitation, two of which are identified as relevant for the case of liberal democracy. These approaches, represented by John Stuart Mill and Joel Feinberg, are closely connected and can be (and usually are) applied together. Therefore, after a detailed analysis of both, a singular assessing principle is created, which makes it possible to evaluate particular cases and tell if the limits of freedom of speech (acceptable in liberal democracy) were transgressed or not. The final principle of political philosophy is then applied to the case of the dissolution of the Workers' party by The Supreme Administrative Court. The author thoroughly examines both the political activities of the party itself and the method followed by the court when deciding the sentence. Afterwards, these two methods (the law and the political philosophy one) are compared, which helps to highlight both their similarities and differences. In both cases, the activity of the Workers' party is assessed as incompatible with the values of liberal democracy and its dissolution is proved to be justified.

Klíčová slova

svoboda projevu, hranice svobody, liberální demokracie, cenzura, princip ublížení, princip obtěžování, John Stuart Mill, Joel Feinberg, Nejvyšší správní soud, Dělnická strana

Keywords

freedom of expression, limits of freedom, liberal democracy, censorship, harm principle, offense principle, John Stuart Mill, Joel Feinberg, The Supreme Administrative Court, Workers' party

Rozsah práce: 107 249 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. května 2012

Lukáš Zícha

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé práce Doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi, Csc. za rady, vstřícný přístup a veškerou pomoc při jejím psaní. Mé díky patří rovněž rodičům za všestrannou podporu v průběhu celého studia.

1. Vymezení tématu projektu

Z širokého pojmu svobody v liberální demokracii jsem k prozkoumání zvolil svobodu vyjmenované v článku 19 Všeobecné deklarace lidských práv, tedy zejména svobodu přesvědčení a projevu, včetně práva přijaté myšlenky „rozšiřovat ... jakýmikoli prostředky a bez ohledu na hranice“. Už v Deklaraci práv člověka a občana, ze které mnoho dnešních lidskoprávních dokumentů vychází, jsou tyto svobody uvedeny hned v několika bodech. Na rozdíl od dokumentu OSN jsou zde ale zmíněna i omezení. Její autoři si tedy byli vědomi nebezpečí z těchto svobod vycházejících a zakázali jejich zneužití. Otázku, co vše je možné za zneužití označit, už ale nechali nezodpovězenou.

Tématem tedy nejsou jednotlivé svobody a dílčí možnosti jejich zneužití (pomluva versus svoboda slova, nevhodné chování versus svoboda projevu apod.) ani právní aspekty těchto překročení a jejich pozitivně-právní řešení, nýbrž obecné politicko-filozofické vymezení hranice svobody projevu založené na pojetí klasických autorů, které je následně možné aplikovat na všechny sporné případy.

Právě určení této hranice je velice obtížné, protože se jedná o omezení jednoho z pilířů samotné liberální demokracie. Na druhé straně neomezená svoboda projevu může vyústit jak v ohrožení jednotlivců, tak ve zhroucení celého politického systému.

2. Zdůvodnění tématu

V souvislosti s poslední finanční krizí i současnou (a opakující se) krizí politickou je často zmiňováno nebezpečí posilování extrémistických stran, které tak mají přirozeně i větší tendenci se vyjadřovat a prezentovat své názory. Politici i jiní společenskovědní vědci si poté kladou otázku, do jaké míry těmto názorům má být ponecháno demokratické právo na svobodný názor a jeho šíření (garantované i zmíněnou Všeobecnou deklarací práv a svobod) a do jaké má být naopak omezené v zájmu systému a práv jeho obyvatel.

I mimo podobně vypjaté společenské situace je však míra svobody projevu vždy aktuální. Mohou to být příklady vyjádření v běžném politickém boji, příklady střetu rozdílných kultur apod. Vždy je nutno najít míru svobody projevu tak, aby odpovídala

principům liberální demokracie, a zároveň tak, aby neznamenal eminentní nebezpečí pro systém sám.

3. Cíle práce

Cílem je na základě děl a myšlenek klasických autorů problematiky najít principy fungování svobody přesvědčení, jeho projevu a příbuzných svobod tak, aby mohly fungovat v moderní liberální demokracii, tedy nalézt hranice, které by již při zachování zmíněných svobod neměly být překročeny. Druhým cílem práce je následně tyto principy aplikovat na vybraný příklad omezení svobody projevu z praxe (rozpuštění Dělnické strany Nejvyšším správním soudem) a zjistit, jakým způsobem se politicko-filozofické hranice svobody projevu liší od hranic vymezených právem.

4. Výzkumné otázky

Jak byla svoboda projevu nahlížena klasiky liberalismu v historii?

Jaké principy omezení byly navrhovány?

Jsou tato omezení využitelná i dnes?

Do jaké míry jsou kompatibilní a mohou tvořit ucelený a využitelný systém v současnosti?

Lze vytvořit obecný princip hranice svobody projevu v liberální demokracii?

Překračovala Dělnická strana některý z těchto principů?

Je její rozpuštění obhajitelné na základě zkoumaných principů omezení svobody projevu?

Jak se liší politicko-filozofický náhled na rozpuštění DS a uplatněný pohled pozitivního práva?

5. Metoda

V práci vyjdu z komparace náhledu klasických autorů na tuto problematiku, především jimi představených myšlenkově ucelenějších principů (typu principu ublížení J. S. Milla). Následně je analyzuji a pokusím se vytvořit hodnotící princip využitelný v současné západní demokracii. Tento poté aplikuji na konkrétní případ omezení svobody projevu z praxe (rozpuštění Dělnické strany). Nakonec srovnám výsledek a zdůvodnění soudu (právní pohled) a výsledek a zdůvodnění vycházející z práce (politicko-filozofický) a vyvodím závěr.

6. Hypotézy

Svoboda projevu v liberální demokracii musí být omezena.

Je možné vytvořit účinný princip omezení svobody projevu, který bude zároveň respektovat hodnoty liberální demokracie.

Rozpuštění Dělnické strany je případ, kdy byla oprávněně omezena svoboda projevu.

Právní odůvodnění Nejvyššího správního soudu bude založeno na jiných argumentech, než na jakých bude postaveno odůvodnění politické filozofie.

7. Struktura

Nejdříve vymezím předmět výzkumu. Poté identifikuji nejvýznamnější pokusy o vyřešení problematiky omezení svobody projevu a zanalyzuji je. Následně je srovnám a prozkoumám možné průniky. Dále se pokusím vytvořit ucelený princip, který by bylo možné využít v současnosti ve sporných otázkách politické a společenské praxe. Ten následně ověřím na reálném příkladu omezení svobody projevu (rozpuštění Dělnické strany). Výsledek aplikace porovnám se zdůvodněním rozsudku Nejvyššího správního soudu, vyvodím závěr a práci uzavřu.

8. Předpokládaná osnova práce

1. Úvod
2. Teoretická část
 - a. Vymezení zkoumané svobody
 - i. Historie
 - ii. Současný kontext
 - b. Pohled jednotlivých politických myslitelů
 - i. Analýza
 - c. Komparace pohledů
 - d. Výsledný obecný princip k posuzování hranice svobody projevu
3. Praktická část
 - a. Případ rozpuštění Dělnické strany
 - b. Odůvodnění Nejvyššího správního soudu – pohled právní
 - c. Aplikace obecného principu – pohled politicko-filozofický
 - d. Komparace obou přístupů
4. Závěr

9. Zdroje

9.1 Neperiodická literatura

ALEXANDER, Larry. *Freedom of speech. Vol. I, Foundations*. Aldershot: Ashgate, 2000.

ALEXANDER, Larry. *Freedom of speech. Vol. II, Doctrine*. Aldershot: Ashgate, 2000.

ARON, Raymond. *Esej o svobodách: zkoumání moderní civilizace*. Bratislava: Archa, 1992.

BAREŠ, Gustav. *Rozhovor s Ferdinandem Peroutkou o svobodě a demokracii*. Praha: Svoboda, 1947.

BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. Praha: Linde, 2002.

BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, meze, garance*. Praha: Leges, 2010.

BAUMAN, Zygmunt. *Svoboda*. Praha: Argo, 2003.

BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999.

COHEN-ALMAGOR, Raphael. *Speech, media and ethics: the limits of free expression*. Basingstoke: Palgrave, 2001.

CRAM, Ian. *Contested words: legal restrictions of freedom of speech in liberal democracies*. Aldershot: Ashgate, 2006.

ČERNÝ, Václav. *Skutečnost svoboda*. Praha: Český spisovatel, 1995.

DAVID, Roman. *Ústava České republiky ; Listina základních práv a svobod : úplné znění doplněné poznámkami, úvodem do problematiky a výběrem ze soudních případů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1997.

EMERSON, Thomas I., *The systém of freedom of expression*. New York: Vintage Books, 1971.

FEINBERG, Joel. *The Moral Limits of the Criminal Law Volume 1: Harm to Others*. New York: Oxford University Press, 1987.

FEINBERG, Joel. *The Moral Limits of the Criminal Law Volume 2: Offense to Others*. New York: Oxford University Press, 1988.

HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha: Academia, 1994.

HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír et al. *Demokracie – teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.

CHAFEE, Zechariah. *Freedom of speech*. Londýn: Allen & Unwin, 1920.

- JÄGER, Petr. Svoboda projevu: demokracie, rovnost a svoboda slova. Praha: Auditorium, 2007.
- KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly s mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- MIDDLETON, Kent. R. *Freedom of expression: a collection of best writings*. Buffalo: William S. Hein & Co., 1991.
- MILL, John Stuart. *O svobodě. 1*. Praha: Otto, 1913.
- MILL, John Stuart. *O svobodě. 2*. Praha: Otto, 1913.
- MILTON, John. *Areopagitika aneb řeč o svobodě tisku*. Praha: Mikuta, 1946.
- POLLACHOVÁ, Tatjana. *Všeobecná deklarace lidských práv a související dokumenty*. Ostrava: Aries, 1993.
- POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé. 1, Uhranutí Platónem*. Praha: ISE, 1994.
- POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé. 2, Vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo*. Praha: ISE, 1994.
- SOKOL, Jan; PINC, Zdeněk. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003.
- SOUSEDLÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. 1*. Praha: Lidové noviny, 1992.
- ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2005.

9.2 Periodická literatura

- BROUK, Bohuslav. Problém svobody v lidské kultuře. *Svědectví*, 1960, roč. 3, č. 12, s. 300-323.
- ČERNÝ, Petr. Je svoboda projevu opravdu pro všechny? *Právní rozhledy*, 2009, roč. 17, č. 5, s. 176-181.
- PENNOCK, J. Roland. The Free Speech Doctrine: Some Doubts Resolved? *The Western Political Quarterly*, 1950, roč. 3, č. 4, s. 566-573.

9.3 Internetové zdroje

- Deklarace práv lidských a občanských*. Poslední revize 24.4.2011 [cit. 2011-4-24].
Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/tema/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskyh.pdf>>

Stanford Encyclopedia of Philosophy - Freedom of Speech. Poslední revize 24.4.2011 [cit. 2011-4-24]. Dostupné z: <<http://www.seop.leeds.ac.uk/entries/freedom-speech/#DemFreSpe>>

Program Dělnické strany. Poslední revize 24.4.2011 [cit. 2011-4-24]. Dostupné z: <http://www.delnicka-strana.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=103>

Rozsudek Nejvyššího správního soudu. Poslední revize 24.4.2011 [cit. 2011-4-24]. Dostupné z: <http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf>

Obsah

ÚVOD.....	2
TEORETICKÁ ČÁST	5
1. SVOBODA PROJEVU	5
1.1 Vymezení zkoumané svobody.....	5
1.2 Význam svobody projevu.....	5
1.3 Nutnost jejího omezení.....	6
1.4 Historie svobody projevu.....	8
1.4.1 Antické Řecko	8
1.4.2 Právní akty novověku.....	11
1.5 Pohled politické filosofie.....	13
1.6 Pohled liberální demokracie	15
1.6.1 Imunita zastupitelů.....	16
2. JOHN STUART MILL: PRINCIP UBLÍŽENÍ (HARM PRINCIPLE)	17
2.1 Společnost diskuze	17
2.2 Špatný vs. nebezpečný názor	18
2.3 Pohled následovníků	19
3. JOEL FEINBERG: PRINCIP OBTĚŽOVÁNÍ (OFFENSE PRINCIPLE)	20
3.1 Vymezení obtěžování.....	20
3.2 Vztah obtěžování a ublížení.....	21
3.3 Hodnocení obtěžování.....	21
3.3.1 Druhy obtěžování.....	21
3.3.2 Faktory obtěžování	22
3.4 Limity principu obtěžování.....	23
4. VÝSLEDNÝ HODNOTÍCÍ PRINCIP	24
PRAKTICKÁ ČÁST.....	27
5. PŘÍPAD ROZPUŠTĚNÍ DĚLNICKÉ STRANY	27
5.1 Činnost Dělnické strany	27
5.2 Pohled právní - závěr Nejvyššího správního soudu.....	30
5.2.1 Protiprávní činnost	30
5.2.2 Přičitatelnost	32
5.2.3 Bezprostřednost rizika.....	32
5.2.4 Proporcionalita	33
5.2.5 Závěr.....	34
5.3 Pohled politicko-filosofický – aplikace hodnotícího principu	34
5.3.1 Princip ublížení.....	34
5.3.2 Princip obtěžování	37
5.3.2.1 Druh obtěžování	37
5.3.2.2 Faktory obtěžování	37
5.3.3 Závěr.....	41
5.4 Srovnání obou přístupů.....	41
ZÁVĚR.....	44
SUMMARY.....	49
POUŽITÁ LITERATURA.....	51
Prameny	52
Elektronické zdroje	53

Úvod

Mezi nejčastěji diskutovaná témata politické vědy, a to nejen na odborné úrovni, nýbrž i na stránkách novin, patří svoboda projevu. Dáno je to zřejmě jejím komplikovaným charakterem: na jedné straně je pilířem a zárukou liberální demokracie, jež pro člena západní společnosti představuje zatím nejlepší možný model uspořádání společnosti, na druhé straně může její neomezená forma vést k vážnému porušování jiných individuálních lidských práv a svobod a v nejzazším případě i k pádu liberálního politického systému samého, jak se již v evropské historii několikrát stalo.

Kde tedy leží hranice této svobody? Je například vydání českého překladu *Mein Kampf* ohrožením liberální demokracie a práv některých jejích členů? Spočívá v existenci KSČ nebezpečí pro zdravý demokratický vývoj společnosti, nebo je to platforma pro vyjádření názoru jedné skupiny obyvatel, jež nemůže být v demokratickém státě potlačována? Podobně je možné se ptát u mnoha dalších případů, k nimž se každý rok přidá několik nových. Nemusí jít přitom vždy o takto závažné případy, často stačí jen ostře formulovaný komentář k aktuální politické otázce. Netrvá dlouho a v následující vyhrocené polemice se začne rozebírat podstata svobody slova, její smysl i omezení. Kam až má sahát ochrana svobody projevu a kam ochrana před projevem jiných?

Nalézt odpověď na tuto otázku v české literatuře není jednoduché. Existuje sice několik monografií, které se zabývají svobodou projevu (Herczeg, Jäger a Molek, Bartoň), jedná se však o díla právní, která problematiku řeší jen z pohledu pozitivního českého či mezinárodního práva, a pro politickou filosofii proto neznamenají větší přínos. Většinou se jedná jen o výčet oblastí, ve kterých je takové omezení ospravedlnitelné (pomluva, národní bezpečnost, popírání holocaustu, vyvolávání rasové nenávisti apod.), žádný obecný systematický princip však nenabízejí. V cizojazyčné literatuře je situace uspokojivější, ačkoli právní pohled stále převládá.

Protože tato práce má zejména ve své teoretické části za cíl pojednat svobodu slova především z pohledu politické filosofie, bylo nutné najít autory, kteří se touto problematikou systematicky zabývali jinak, než jen porovnáváním s platnými mezinárodními úmluvami. Prvním a ve všech, i právních, publikacích jmenovaným klasikem je J. S. Mill, který položil základy liberálního uvažování o svobodě projevu. Ačkoli je jeho dílo stále významné a platné, v dnešní podobě západní demokracie je

zapotřebí jistého doplnění, které by poskytlo větší citlivost při hodnocení některých případů. Toto doplnění asi nejpřesvědčivěji poskytl Joel Feinberg ve svém mezinárodně uznávaném, ačkoli do češtiny bohužel nepřeloženém čtyřsvazkovém díle „*The Moral Limits of the Criminal Law*“. Přestože se jedná o práci pojednávající částečně právní otázku, autor ji nahlíží z pohledu filozofického a normativního, a poskytuje tak výrazný příspěvek i k tématu svobody.

Mým cílem je tedy neposuzovat jednotlivé sporné případy a jejich dílčí zneužití, nýbrž na základě především těchto dvou klasiků vytvořit obecný a v praxi aplikovatelný princip fungování svobody projevu a nalézt takové její hranice, jež by byly v souladu s hodnotovou náplní liberální demokracie, a zároveň takové, jež by zabraňovaly jejímu zneužití.

Uvědomuji si přitom, jak těžko uchopitelné toto téma je. Vždy půjde o hledání míry a posuzování jednotlivých případů, kde bude záležet na mnoha dílčích okolnostech, jež bude nutné vzít do úvahy a jež ne všechny mohou být předvídatelné. Téma svobody je obzvláště citlivé na křížení různých osobních zájmů, v nichž může být někdy velmi obtížné najít uspokojivé východisko. „*Practically all human activities, ... interfere to some extent with others or involve some risk of interference, and these interferences range from mere trifling annoyances to serious harms.*“ [Feinberg 1987b: 6]

Přesto se domnívám, že i toto individuální posuzování se může (a mělo by) držet určitých obecných principů, které danému rozhodci mohou ulehčit hodnocení případu a hodnocenému zajistit spravedlivé postavení. Budu tedy pracovat s jistou mírou abstrakce, kterou však v praktické části ověřím na skutečném případě, pro což se vyslovuje i Joel Feinberg v úvodu své knihy: „*all practical reasoning involves the application of principles to the facts. The principle, in turn, must be clarified and tested tentatively against hypothetical possibilities.*“ [Feinberg 1987a: 16]

Je zajímavé si rovněž uvědomit, že svoboda projevu se dá ve skutečnosti omezit jen velice těžko. Svobodu pohybu lze omezit uzavřením hranic, svobodu informací zestátněním všech médií, osobní svobodu vězením, ale „*a government cannot make it impossible to say certain things. The only thing it can do is punish people after they have said, written or published their thoughts.*“ [Stanford Encyclopedia of Philosophy] Proto kolíkování hranic svobody projevu není obvyklým omezováním svobody. Spíše jen „*naznačuje konkrétní společnosti cestu k pochopení toho, jakými pravidly se řídí nebo jakými by se měla řídit.*“ [Herczeg 2004: 7]

V teoretické části nejdříve uvedu svobodu projevu samotnou, její funkce, historii a zdůvodnění nutnosti jejího omezení včetně rozdílu mezi právním a politicko-filosofickým náhledem na ni. Dále prozkoumám dílo J. S. Milla a Joela Feinberga a rozeberu je. Následně se pokusím vytvořit zmíněný obecný princip omezení svobody projevu. V praktické části poté přiblížím konkrétní příklad z poslední doby, v němž se o omezení svobody projevu uvažovalo a v němž k němu později i došlo. V návaznosti na tento případ, a sice rozpuštění Dělnické strany Nejvyšším správním soudem, prozkoumám právní odůvodnění soudu a porovnáám ho s politicko-filosofickým principem vzešlým z teoretické části. Tak jednak ověřím funkčnost principu a jednak zjistím případné rozdíly v obou pohledech.

Teoretická část

1. Svoboda projevu

1.1 Vymezení zkoumané svobody

Pojem svobody je široký a jednotlivé její části jsou úzce propojené. V této práci se však zaměřím zejména na svobody jmenované v článku 19 Všeobecné deklarace lidských práv, tedy svobodu přesvědčení a projevu: „*toto právo nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení, a zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmikoli prostředky a bez ohledu na hranice*“. [Všeobecná deklarace lidských práv] Právě svoboda přesvědčení a svoboda projevu bývají často spojovány. Například V. Dmitrijevič ve svém článku *Freedom of Opinion and Expression* vyjadřuje názor, že samostatné chápání obou těchto svobod je jen právní konstrukcí neodrážející skutečný stav věci. V praxi se totiž dá jen velmi těžko rozlišit „zastávání názoru“ a jeho „projev“ navenek; jednáme tak, jak myslíme. Přijmeme-li však toto právní rozlišení, pak pochopitelně platí, že svoboda přesvědčení nemůže být, na rozdíl od svobody projevu, nikdy a nijak omezována¹. [Jäger, Molek 2007: 38; Herczeg 2004: 15]

1.2 Význam svobody projevu

Zásadní a prvotní otázkou musí být, jaké funkce svoboda projevu plní a je-li skutečně tak nutná pro fungování liberální demokracie. Česká i zahraniční literatura se shoduje na čtyřech základních momentech, pro které je svoboda slova neopominutelná.

Prvním je „argument pravdy“, který vychází ze silného Millova přesvědčení, že jedině svobodnou diskuzí je možné se přiblížit pravdě. Rozhodně přitom nelze spoléhat na názor většiny, jenž nemusí mít pravdu o nic více než jednotlivec, nezávisle na tom, jak dlouho je tento názor obecně přijímán. Naopak, „*názory původně hájené pouze osamělými jedinci či okrajovými skupinkami se mnohdy ukáží býti pravdivými, byť byly*

¹ Rozdíl mezi svobodou přesvědčení a svobodou projevu však spatřuje i J. S. Mill, který ho rozlišuje na základě svého principu ublížení (viz dále). Ten v případě svobody přesvědčení přirozeně nemůže fungovat. „*Svoboda volného projevu a uveřejnění mínění zdá se, že spadá jinam, ježto náleží k té části chování, které dotýká se jiných lidí.*“ [Mill 1891: 22]

dlouho považovány přímo za kacířství.“ [Jäger, Molek 2007: 32] Názory se tedy spolu musí potýkat naprosto volně a musí být povoleno je zpochybňovat bez ohledu na to, jak jisté se zdají být. Nezáleží přitom, o jakou oblast lidského poznání se jedná, zda o politickou, filosofickou či morální. „*Nedopřejeme-li sluchu mínění proto, že jisti jsme, že jest nepravé, znamená, že pokládáme jistotu svou za jistotu nepodmíněnou (absolutní). Vůbec umlčovati diskusse jest osobovati si neomylnost.*“ [Mill 1891: 29; O’Neil 1972: 8; Hare, Weinstein 2009: vii; Herczeg 2004: 10-11; Baker 1989: 6-24]

Druhým je „argument seberealizace“. Ten tvrdí, že právě možnost projevit svou individualitu v celé šíři je specificky lidské a potlačit ji znamená potlačit lidství: „*The proper end of man is the realization of his character and potentialities as a human being.*“ [O’Neil 1972: 8; Jäger, Molek 2007: 32]

Třetí argument je „argument demokracie“, jenž tvrdí, že nejlepším možným způsobem organizace lidské obce je demokracie – a ta spočívá v přímé účasti, což znamená, že „*the governed must, in order to exercise their right of consent, have full freedom of expression both in forming individual judgements and in forming the common judgment*“. [O’Neil 1972: 8-9; Jäger, Molek 2007: 33]

Poslední, čtvrtý argument překládá Jäger s Molkem jako „argument obecné favorizace svobody“ a znamená, že svoboda jedince nemůže být omezena, neomezují-li její vykonání současně svobodu někoho jiného. Takto široká svoboda má zároveň za následek stabilní společnost bez nadbytečných tenzí, které v prostředí nesvobody vznikají, a působí tak i jako silná pojistka proti případnému extremismu. [O’Neil 1972: 9; Jäger, Molek 2007: 9, 33; Herczeg 2004: 9]

Mill zmiňuje navíc ještě jeden zajímavý argument obhajující svobodu slova v liberální demokracii. Bez diskuze se podle Milla stane z jakéhokoli obecně přijímaného přesvědčení pouze chladná nauka, kterou budou sice všichni znát, ale nikdo jí nebude skutečně prožívat a jí věřit. To znamená, že i když se taková společnost uchrání revoluce či jiných extrémních vyústění, sama začne chřadnout na nedostatek života a chuti se rozvíjet. „*Pokud obecně uznávané mínění nečelí čas od času výzvám, ztrácí svoji životní sílu a svůj účinek.*“ [Herczeg 2004: 11; Mill 1891: 69-71; Baker 1989: 4]

1.3 Nutnost jejího omezení

Existuje-li tolik dobrých důvodů, proč svobodu projevu ochraňovat, jaký je pak důvod ji omezit? Je takový krok nevyhnutelně nutný? Podle drtivé většiny autorů ano.

Jsou si dokonce tímto postojem tak jisti, že často ani necítí potřebu ho jakkoli podkládat argumenty, a jen například suše konstatují, že „*the first thing to note in any sensible discussion of freedom of speech is that it will have to be limited.*“ [Stanford Encyclopedia of Philosophy] případně že jen „*few responsible persons have ever maintained that it should be absolute.*“ [O’Neil 1972: 21]

Proč jsou v tomto případě názory politických filosofů a právních teoretiků tak vyhraněné? Můžeme odhadovat, že to je právě kvůli již v úvodu zmíněnému paradoxu: neomezená svoboda projevu může mít za následek zničení jí samé, přičemž s sebou může strhnout i instalovanou liberální demokracii, které je nedělitelnou součástí. Radikálně liberální názor, že síla svobody projevu spočívá právě v tom, že se sama dokáže vyrovnat s jakýmikoli projevy extremismu, nesnášenlivosti apod., se bohužel s historickou zkušeností ukázal neplatným. [Jäger, Molek 2007: 21] Jak poznamenávají i Hare a Weinstein [2009: 12] „Even a country whose constitution reads ‚Congress shall make no law... abridging the freedom of speech‘, as does the First Amendment to the United States Constitution, recognizes that not all speech is protected.“

Hranice svobodě projevu se však neklade jen kvůli ochraně politického zřízení, nýbrž i pro ochranu individuálních práv jeho obyvatel. Existují totiž další svobody, jichž se musí dbát, a je tedy nutné najít přijatelnou míru jejich ochrany i potlačení. Shrňeme-li tento druhý důvod k omezení individuální svobody projevu, pak prakticky říká, že stát nám garantuje jistá práva a svobody, ale jen do té míry, aby je mohl garantovat i jiným. Snaží se tak udržet rovnováhu, která poskytuje každému jednotlivci potřebnou míru svobody i bezpečí. [Bartoň 2002: 28; Stanford Encyclopedia of Philosophy; Feinberg 1987a: 8]

V praxi také dnes těžko najdeme zemi, kde by tato svoboda vládla neomezeně. Jak jsem již v druhém odstavci této kapitoly zmínil, dokonce i v zemi svobody má veřejný projev své Nejvyšším soudem dané meze². V Evropě se situace liší v jednotlivých národních státech, ovšem i zde platí pro toto téma charakteristická nejednota a nesystémovost. Například německý Spolkový ústavní soud „*dospěl k závěru, že obecně pod svobodu projevu spadá jakýkoliv projev bez ohledu na to, zda se jedná o názory opodstatněné či neopodstatněné, emocionální či racionální, cenné či bezcenné, nebezpečné či neškodné.*“ [Jäger, Molek 2007: 23] Zároveň však v Německu

² A to meze téměř identické s konceptem principu ublížení J. S. Milla, viz dále.

platí a je vymáhán zákon proti popírání holokaustu, za jehož porušení hrozí odnětí svobody až na pět let.

Mezinárodně rozšířený je dnes také pojem „hate speech“, jímž se rozumí nenávistné či ponižující výroky na adresu jednotlivce či skupiny obyvatel odlišné na základě určité jejich charakteristiky (národnost, barva pleti, jazyk apod.) Stejně jako popírání holokaustu je i tento nenávistný projev v mnoha zemích trestán. [Hare, Weinstein 2009: 123-138; Jäger, Molek 2007: 23-24; Stanford Encyclopedia of Philosophy]

1.4 Historie svobody projevu

1.4.1 Antické Řecko

Pro vývoj svobody projevu je nepochybně důležitá jeho podoba v kolébce dnešní demokracie – ve starověkém Řecku. Ačkoli Perikles ve své slavné pohřební řeči připomíná, že „*vskutku však dostává se všem dle zákonů v osobních jejich zájmech stejného práva*“ [Thukydides 1906: 135], je pravdou, že okruh občanů, který mohl využívat politických práv – tedy i svobody projevu, byl poměrně malý (odhady se pohybují od jedné pětiny do jedné poloviny obyvatel). V průběhu dějin se navíc tento poměr výrazně měnil tak, jak se měnily zákony určující, kdo může být považován za občana a kdo nikoli.³ [Bleicken 2002: 99-101; Hloušek, Kopeček 2007: 32]

Na počátku rozšiřování politických práv jimi například disponovali pouze ti, kteří si byli schopni pořídit vojenskou výzbroj. Později bylo nutné pocházet z otce – občana a od roku 451 př. n. l. z nařízení Perikla musela být občankou i matka. Za splnění těchto podmínek a po dosažení osmnáctého roku věku bylo možné se stát občanem. Poté však následoval ještě dvouletý vojenský výcvik, a s uplatňováním politických práv tak bylo možné začít až ve dvaceti letech. [Aristotelés 2004: 25, 56-57; Flacelière 1981: 33, 41]

Při popisu míry svobody projevu se autoři poměrně výrazně liší. Zatímco někteří pokládají svobodu projevu („*iségoria*“) za podstatu řecké demokracie, které si Athéňané už ve své době nesmírně vážili (např. Bleicken 2002: 352-353), jiní zastávají téměř opačný názor: „*Antická polis je sama sobě cílem, je to něco absolutního, co neponechává mnoho svobody žádnému ze svých členů a co ode všech vyžaduje*

³ Metoikové (cizinci) a otroci žádná politická práva neměli. [Flacelière 1981: 41, 47]

spolupráci. V tomto smyslu je ve své podstatě totalitní. ... V případě Athén mohou sice liberální rysy jejich charakteru zakrývat tuto základní skutečnost, ale ta přesto existuje. Nelze mluvit ani o svobodě myšlení a vyjadřování, zvláště v oblasti bohů.“ [Flacelière 1981: 30-32] Přičemž toto tvrzení dokládá příkladem Sókratovy smrti. V porovnání s ostatními zdroji lze považovat tuto interpretaci za radikální, je ovšem pravda, jak ukáží později, že ve věci náboženství byli skutečně občané Athén citlivější.

Bleicken (2002: 354) říká, že *„podle demokratické ideje se mohl ujmout slova každý občan, který si to přál, a směl říci, cokoli chtěl. Ve skutečnosti však obojí – okruh osob, které veřejně promlouvaly, i obsah řečeného – podléhalo jistým omezením.“* Zaprvé, s postupem času se zúžila skupina lidí, od kterých se očekávalo vyjádření k dané problematice. To může být chápáno jak negativně, tak pozitivně. Sice se na jednu stranu řečnění tak profesionalizovalo, že se slova ujímali jen zkušení demagogové, na druhou stranu však rovněž nebylo zvykem, aby hovořil ten, kdo s danou problematikou neměl žádné zkušenosti či se ho netýkala, a tak byla zvykově zajištěna i jistá úroveň diskuze a řešení problému. Pokud se navíc daný demagog dopustil *„klamání lidu“*, tedy lži či podvodu, mohl být, a nezřídka byl, souzen a potrestán. Formálně se však mohl každý vyjádřit ke všemu. [Bleicken 2002: 354, 358-359]

Také obsah projevu byl omezený jen velice mírně. Dokonce i Sókratés, jehož smrt je často zmiňována coby příklad athénské nesvobody projevu, měl říci, že *„v Athénách vládne největší volnost slova v celém Řecku“* [Bleicken 2002: 352] Athéňané si uvědomovali, že v diskuzi lpí klíč ke správnému rozhodování (zastávali tedy *„argument pravdy“*, viz kapitola 1.2) a měla by předcházet všechny významné činy. Ve stejném duchu se vyjadřuje i Periklés: *„hledáme dospěti k správnému úsudku, nepokládajíc uvažování za škodlivé činům, nýbrž spíše majíc za škodu, nepoučiti se dříve rozumným uvažováním, než skutkem přistoupení k tomu, čeho třeba.“* [Thukydidés 1906: 137]

Přestože Athéňané považovali svobodu projevu za jeden z pilířů dobře fungující demokracie, jistá omezení existovala, ačkoli ve valné většině případů to nebyla omezení zásadní. Šlo například o zákaz hanění mrtvých, zákaz pomlouvání na svatých a úředních místech či jistá omezení v oblasti ekonomiky a zahraniční politiky (zapovězeno bylo například navrhování prominutí státních dluhů či vypovídání smluv s jinými státy). Jednalo se tak spíše o základní ochranu bezpečnosti obce. [Bleicken 2002: 355-356]

Nejvýrazněji byla svoboda projevu omezena v oblasti náboženství. „*Nedlouho před vypuknutím peloponéské války prosadil jistý Diopethés ... v lidovém shromáždění zákon, že proti každému, kdo nevěří v bohy nebo zkoumá nadpozemské jevy, může být vznesena trestní žaloba.*“ [Bleicken 2002: 356] V kontrastu s jinak výrazně svobodomyšlnou atmosférou v Athénách tak existovala norma, kvůli které musel například Anaxagoras či Prótagoras uprchnout z Athén a která rovněž stála za odsouzením Sókrata. Důvod nezvyklé přísnosti v oblasti náboženství vidí někteří autoři v jejím úzkém propojení se samotným státem: „*Starí Řekové nedělali rozdíl mezi oblastí duchovní a světskou. Athény jsou městem Athéniným; kněží Athény, podobně jako kněží ostatních bohů, jsou městskými úředníky. Náboženství a stát tvoří jednotu, aspoň pokud jde o náboženství státní.*“ [Flacelière 1981: 32; Platón 1994: 37]

I při překročení některých těchto limitů však bylo athénské obyvatelstvo velice shovívavé. Kdo chtěl pronést projev či představit návrh, který by byl v rozporu s některým z omezení, mohl v této věci požádat o beztrestnost. I když o ni však nepožádal a byla proti němu následně podána žaloba (což nebylo zvykem), býval často osvobozen. Pouze pokud se věc týkala náboženství, mohl být obžalovaný donucen k vystěhování z Athén. Případ Sókrata je podle Bleickena (2002: 356-357) zcela jedinečný. I u něj „*by byli i nyní téměř všichni srozuměni s tím, kdyby se byl Sókratés odebral do dobrovolného vyhnanství a setrval tam do té doby, než by se vzedmutá hladina vášní v Athénách opět uklidnila*“. Sókratés však, jak známo, s tímto scénářem nebyl vnitřně srozuměn a považoval ho za nečestný. Jeho provinění navíc nemělo spočívat pouze v „*zavádění nových božstev*“, ale také v „*kažení mládeže*“, což mělo znamenat zpochybňování tradic, starých hodnot a učení jejich relativity mezi soudobou mládeží. Hlavní důvod tak přísného trestu v tomto případě však Bleicken spatřuje ve vypjaté atmosféře po porážce v peloponéské válce, kdy proces probíhal. V této době se měli hledat viníci a filosofové se svými „*novými filozofiemi*“ byli nasnadě. „*Nesmíme v tom spatřovat zásadní omezení svobody slova a myšlení. Dané rozsudky jsou pouze výrazem toho, že pod tlakem tíživých událostí byli Athéňané na určité věci dosti citliví*“. [Bleicken 2002: 357; Platón 1994: 38]

Pokud lze spoléhat na hodnověrnost Platónovy *Obrany Sókrata*, Sókrates skutečně (zejména ve své druhé řeči) opakovaně hovoří o vyhnanství jako o trestu, který by pravděpodobně žalující stranu uspokojil (např. Platón 1994: 67). Sókratés si však zpupně až výsměšně jako „*trest*“ navrhl být ubytován a živen v prytaneiu: „*Co se tedy hodí pro muže chudého, dobrodince obce, který potřebuje mít volný čas k vašemu*

napominání? Nic není, občané athénští, co by se lépe hodilo nežli to, aby byl takový muž živěn v prythaneiu, zasluhuje to jistě mnohem spíše nežli když někdo z vás zvítězil na závodním koni ... v olympijských hrách.“ [Platón 1994: 66] I před soudem navíc pokračoval v ostouzení těch, jejichž přičiněním se před soud dostal, a dále tvrdil, že pravý důvod je ten, že před mládeží (která se sama o jeho činy zajímala) dokazoval, že soudobé autority „*se domnívají, že něco vědí, ale ve skutečnosti nevědí nic nebo skoro nic.*“ [Platón 1994: 50] Je tedy na místě připustit, že Sókratův případ je skutečně atypický a nelze podle něj usuzovat celkovou úroveň svobody slova.

Jako poslední důkaz jinak poměrně velké svobody slova je vysoká tolerance k prezentaci nedemokratických myšlenek, zajímavá zejména s ohledem na druhou část této práce. Nejen že byla povolena kritika demokracie v divadelních komediích, ale tolerovalo se rovněž vydávání antidemokratických děl a kdokoli (včetně například Platóna a Aristotela) mohl veřejně zastávat a šířit svoje výhrady k demokratickému režimu (zakázáno bylo pouze přímo podat návrh na odstranění demokratického zřízení). Nutno však podotknout, že podobná svoboda se vztahovala zejména na Athény, ve Spartě byla situace odlišná, mnohem méně liberální. [Bleicken 2002: 353, 355]

Odhlédneme-li tak od výjimečných a vyhrocených případů, svoboda projevu ve starověkém Řecku – a to zejména v Athénách – byla výjimečná. Kromě vyhraněného vystupování proti státnímu náboženství bylo možné říci téměř vše bez jakýchkoli sankcí. Iségoria se navíc nevztahovala pouze na samotné institucionalizované sněmy, ale fungovala jako obecné pravidlo a platila všude. [Bleicken 2002: 353; Aristotelés 2004: 58]

1.4.2 Právní akty novověku

Po zániku antické polis se svoboda projevu v tomto rozsahu stala opět tématem až na konci 18. století během Velké francouzské revoluce a od té doby se pravidelně stávala součástí všech významných lidskoprávních dokumentů. V Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789 se této oblasti věnovaly hned dva body: „*X. Nikdo nesmí být pronásledován pro své názory, jakož i náboženské vyznání, nenarušují-li jejich veřejné projevy řád stanovený zákonem. XI. Svoboda šíření myšlenek a názorů je jedním z nejcennějších lidských práv. Každý může tudíž svobodně mluvit, psát, tisknout, s výjimkou toho, že by se jednalo o zneužití těchto svobod v případech stanovených zákonem.*“ [Deklarace práv lidských a občanských; Herczeg 2004: 9]

V porovnání s Všeobecnou deklarací lidských práv, zmíněnou již v kapitole 1.1 a definující předmět této práce, je na první pohled zřejmý rozdíl: v dokumentu z doby Velké francouzské revoluce je hned za garantováním dané svobody odvolání, které vylučuje její zneužití. V deklaraci z roku 1948 podobnou záruku nenajdeme (až na závěrečný článek 30, který obecně vylučuje dezinterpretaci celého dokumentu). V dalších dvou významných lidskoprávních dokumentech moderní doby, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, se však taková odvolání opětovně zmiňují, a to dokonce mnohem konkrétněji. [Jäger, Molek 2007: 21, 26]

Zatímco článek 19 Paktu a první odstavec článku 10 Úmluvy se obsahově téměř neliší od zmíněného článku 19 Všeobecné deklarace lidských práv a svobod a je zde garantována svoboda názoru, projevu a jeho šíření bez ohledu na hranice (v případě Paktu dokonce „*prostřednictvím umění nebo jakýmikoli jinými prostředky podle vlastní volby*“ [Mezinárodní pakt o občanských a politických právech]), případy omezení jsou zde pojednány mnohem podrobněji. V případě Paktu musí být aplikována, jsou-li „*nutná k respektování práv nebo pověstí jiných; k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku nebo veřejného zdraví a morálky*“ [Mezinárodní pakt o občanských a politických právech], v případě Úmluvy velice podobně „*v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověstí nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.*“ [Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod; Herczeg 2004: 45]

Většina právní literatury, která svobodu slova řeší, přijala zákonitě toto členění za své a téměř se od něho neodchyluje. Například Jäger s Molkem [2007: 33-36] vypočítávají tyto zájmy limitující svobodu projevu:

- řádné fungování soudní soustavy
- ochrana před necudností a obscénností
- zájem na nevyvolávání nenávisti vůči rasovým, národnostním, náboženským, sexuálním a jiným menšinám
- národní bezpečnost a ochrana utajovaných údajů
- ochrana obchodního tajemství
- ochrana proti pomluvě

Také nahlédneme-li do nejvýznamnějšího českého lidskoprávního dokumentu – Listiny základních práv a svobod, a sice do článku 17, nalezneme téměř to samé znění jak garance „zaručené“ svobody projevu, tak výčtu všech jejích omezení. [Listina základních práv a svobod; Jäger, Molek 2007: 26, 52-62, Herczeg 2004: 9, 45; Svatoň 1995: 127]

1.5 Pohled politické filosofie

V moderní právní literatuře, jak jsem již ukázal, je pohled na problematiku svobody projevu poměrně jasný. Porovnají se Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, v případě České republiky ještě Listina základních práv a svobod a výsledkem je výčet přečinů v oblasti projevu, který je možné a záhodné trestat.

V politické filosofii existuje pohledů na hranice svobody projevu více. Joel Feinberg [1987a: 26-27; 1987b: xii-xiii] jich dokonce identifikoval a do přehledného seznamu utřídil hned deset⁴:

- Harm Principle
- Offense Principle
- Liberal Position
- Legal Paternalism
- Legal Moralism
- Moralistic Legal Paternalism
- Legal Moralism (in the broad sense)
- Benefit-to-Others Principle
- Benefit-Conferring Legal Paternalism
- Perfectionism (Moral Benefit Theories)

Jak sám uvádí [1987b: ix], široce uznávané jsou hlavně první, druhý, čtvrtý a pátý. Ostatní jsou spíše kombinací předcházejících a nenesou významnější původní

⁴ Joel Feinberg ve svém díle neřeší pouze svobodu projevu, spíše svobodu jako takovou. Jak jsem již zmínil hned v první kapitole, v praxi se v některých případech velice těžko jednotlivé svobody oddělují, a Joel Feinberg proto poskytuje obecné řešení aplikovatelné na více druhů přečinů. Také proto se některé třídy jeho klasifikací vztahují ke svobodě projevu více a některé méně. Na druhou stranu neponechává žádnou její část nepokrytou.

rozlišovací znak. K principu ublížení a principu obtěžování⁵ se v následujících kapitolách velmi podrobně vrátím, proto nyní pouze naznačím jejich podstatu a zaměřím se na „paternalismus“ a „moralismus“. Nutno ještě poznamenat, že se tyto principy (*liberty-limiting/coercion-legitimizing principles*) navzájem nemusí vylučovat, naopak, často se v různých pohledech doplňují.

Jeden z prvních, kdo obšírně formuloval princip ublížení, byl J. S. Mill, a položil tak základ a výchozí bod jakémukoli dalšímu pojednávání problematiky omezení svobody slova. Ublížení bývá v tomto smyslu chápáno jako jednání, které „*directly and in the first instance invade the rights of a person*“ [Stanford Encyclopedia of Philosophy], a to výraznou měrou. Kdybychom totiž nebrali v úvahu závažnost tohoto narušení, zjistili bychom, že k podobnému ovlivnění dochází po většině významnějších projevů.

Millův princip je stále uznáván a radikální liberálové ho dokonce uznávají jako jediný platný. Většina politických vědců i liberálů však má za to, že postihuje příliš malé procento možných provinění a s ohledem na charakter moderní doby je nutno ho doplnit o další, v jistém ohledu přísnější princip. Úkolem je tak například podle Feinberga [1987a: 12] „*try to determine to what extent, if any, it must be modified or supplemented to achieve moral adequacy.*“

Tímto rozšířením je právě princip obtěžování, který zřejmě nejvíce zpopularizoval Joel Feinberg. V jeho a Prosserově podání se jedná o poměrně sofistikovaný hodnotící systém mnoha aspektů veřejného projevu, který nám pomůže rozhodnout, zda je daný projev ještě v mezích svobody projevu, či už za akceptovatelnou hranicí. Princip obtěžování tak nezná pouze „přímou a podstatnou újmu“ na něčím životě, zdraví či majetku, nýbrž širokou paletu obtěžujících jevů od pochodu neonacistů po neúnavně štěkajícího psa sousedů. [např. Feinberg 1987b: 10-13]

Paternalistický princip říká, že je nutné zabránit takovému jednání, při kterém by došlo k poškození samotného aktéra. „*The argument here is that the agent might not have a full grasp of the consequences of the action involved ... and hence can be*

⁵ Protože Feinbergovo dílo zatím není přeloženo ani v češtině diskutováno, nenalezl jsem žádný překlad těchto dvou zásadních pojmů. Oba pojmy budu v následujících kapitolách velmi intenzivně používat, proto si dovoluji užít svých překladů, a sice „harm principle“ jako „princip ublížení“ a „offense principle“ jako „princip obtěžování“.

prevented from engaging in the act.“ [Stanford Encyclopedia of Philosophy] Počítá tedy ve skutečnosti s jedincem, který se sám nedokáže kvalifikovaně rozhodnout a jehož jednání je nutné kontrolovat. Tento přístup dává základ například k zakázání euthanasie, hazardních her, užívání drog či naopak vymáhání používání helem na motocyklech či bezpečnostních pásů v autech. [Feinberg 1987a: 13] Liberálně-demokratický náhled na paternalismus bude následovat v další kapitole, zmíním teď proto jen pohled J. S. Milla.

Základní jeho postoj je jasný: můžeme druhého přesvědčovat, přemlouvat, „zapřísahat“, ale nerozhodne-li se sám jinak, není možné ho nijak nutit. S pochopitelnou výjimkou – kdyby jeho jednání mělo porušit princip ublížení, tedy kdyby znamenalo zlo pro jiného. Ale „*sobě samému, svému tělu a duchu jest každý jednatel neobmezeným vládcem.*“ [Mill 1891: 18] Jediný případ, kdy je možné rozhodovat za jiného, spatřuje Mill u těch, kteří ještě nejsou schopni zralé úvahy, tedy u dětí. Přesto na konci svého díla zmíní ještě další výjimečný případ, kdy je zastáncem paternalismu, a to sice tehdy, když by se jednatel sám chtěl připravit o část své svobody. V takovém případě může být podle Milla donucen si svou svobodu zachovat. Souhlasí proto například se zákonem v Anglii, který nedovoluje žádnému jedinci sama sebe prodat do otroctví: „*prodejem sebe za otroka vzdává se své svobody, odřiká se tímto skutkem dalšího jejího užívání. Zničuje tedy v tomto případě pravý účel ospravedlňující dovolení, aby disponovala sama sebou.*“ [Mill 1891: 18, 118, 161-162]

Poslední ze čtyř základních přístupů je moralismus, jenž má za cíl zabránit jakémukoli nemorálnímu projevu, ať už někomu ubližuje, či nikoli, a dokonce i ať už někoho obtěžuje, či nikoli. Jako příklad můžeme uvést zákaz mimomanželského soužití či bigamie. Tedy samotné vyhodnocení činu jako „nemorální“ stačí k tomu, aby byl potrestán. [Stanford Encyclopedia of Philosophy; Feinberg 1987a: 12-13]

1.6 Pohled liberální demokracie

Postoj liberální demokracie, z jejíž perspektivy je tato práce psána, k předchozím čtyřem základním politicko-filosofickým pohledům na svobodu projevu vychází z její samotné podstaty: z respektu k osobní svobodě každého jedince. „*Liberals tend to be united in opposing paternalistic and moralistic justifications for lifting free expression.*“ [Stanford Encyclopedia of Philosophy] Ti naopak plně akceptují princip ublížení i princip obtěžování, je-li nastaven tak, aby pouze chránil individuální svobodu před případným narušováním ze strany ostatních – neměl by tedy přesahovat zmiňovanou míru nutnou pro udržení rovnováhy svobod všech jedinců. Pouze radikální liberálové

uznávají jen Millův princip a princip obtěžování již považují za nedovolené vměšování. Je možné říci, že liberálně-demokratický postoj je totožný s třetím pohledem Feinbergova desetibodového výše uvedeného seznamu (The Liberal Position). [Feinberg 1987a: 14-15; Feinberg 1987b: x, xiii, 69]

1.6.1 Imunita zastupitelů

Aby byl popis přístupu současné liberální demokracie úplný, je nutné doplnit ještě poslední moment vymykající se pojednávanému systémovému pohledu, a to tzv. poslaneckou (či senátorskou) imunitu. Díky ní disponují zvolení zastupitelé výrazně vyšší svobodou projevu než zbytek občanů. Tento institut sice částečně narušuje rovnost občanů před právem a činí některé z nich rovnějšími, svůj účel však stále má. Dříve sloužila imunita coby ochrana volených zastupitelů před vládcem, dnes „*zůstávají imunity oprávněně ... jako garanty řádného fungování a úplné nezávislosti parlamentu.*“ [Parlamentní institut – poslanecká imunita, I.]

Její úprava se stát od státu dramaticky liší, avšak zpravidla se v ústavách operuje se dvěma termíny: „neodpovědnost“ a „nestíhatelnost“. Neodpovědnost znamená, že se zákonodárce nemusí nikomu zpovídat ze svých kroků či názorů, a nestíhatelnost ho chrání před trestním stíháním, tzn. zadržením, vzetím do vazby, postavením před soud apod. [Parlamentní institut – poslanecká imunita, I.; Ústava České republiky, čl. 27]

Imunita zákonodárců tak v praxi často přesahuje pouhou umocněnou (absolutní) svobodu projevu a slouží rovněž jako ochrana před stíháním za trestné činy s mandátem a politickým projevem nesouvisejícími. Pokud je například v České republice dopaden zákonodárce přímo při páchání trestného činu a komora parlamentu (či některý její orgán) nedá souhlas s jeho stíháním, tento zákonodárce musí být propuštěn a stíhání již nemůže být nikdy zahájeno. Ve Spojeném království je oproti tomu imunita omezena pouze na svobodu slova, a to na půdě parlamentu. Na půli cesty mezi excesivním českým modelem a uměřeným britským je francouzská a německá ústava. Imunita se zde sice vztahuje i na některé trestné činy, při přistižení při činu už však zákonodárce nemá právo ji uplatnit. [Německá ústava, čl. 46; Francouzská ústava, čl. 26; Parliamentary privilege and individual Members; Ústava České republiky, čl. 27]

Jak jsem ukázal, ústavou daná imunita zákonodárců se v různých zemích zásadně liší. Zvýšená míra svobody projevu členů parlamentu však platí všude.

2. John Stuart Mill: princip ublížení (harm principle)

Zásada, jíž John Stuart Mill zahajuje svou nejvýznamnější práci *O svobodě* a jež je nepostradatelná k pochopení celého jeho díla, zní následovně: „*Jediným cílem, který může lidi oprávnití jednotlivě nebo hromadně omezovati svobodu v konání někoho jiného, jest sebeochrana. Ze jediným účelem, pro nějž může se proti některému členu civilizované společnosti užití moci proti jeho vůli, jest zabránití neštěstí jiných.*“ [Mill 1891: 17-18] Bohužel nejednoznačnost tohoto tvrzení měla a má za následek trvalé spory mezi vědci, co je oním „neštěstím“ myšleno a co vše je za něj možné považovat. Nejspíše toho bude příčinou i skutečnost, že ani Mill ještě nevěděl přesně, kam až by tato ochrana měla sahát, ačkoli dále již nabízí konkrétnější postupy, kterých je možné se držet. „*Praktická otázka, kam hranici tuto položit – jak vhodně vyrovnati individuální nezávislost s kontrolou společnosti – jest otázkou, ve příčině které skoro nic ještě rozřešeno není.*“ [Mill 1891: 11]

2.1 Společnost diskuze

Pro samotného Milla přitom spíše než pojem „neštěstí“, „nebezpečí“, „škoda“ či „ublížení“ byl důležitější pojem „diskuze“. Jak již bylo zmíněno v kapitole 1.2, pravda se vynořuje na trhu myšlenek, argumentací a svobodnou polemikou. Nechceme-li se pasovat na znalce absolutní pravdy, nemůžeme nikdy s naprostou jistotou označit jiný názor za nesprávný. Jak autor připomíná, ani doba nám nemusí být dobrým vodítkem, protože i ta se může od základu mýlit: „*a jest jisto, že mnohá mínění nyní obecně uznávaná, zamítnuta budou věky budoucími, jako že mnohé nyní zamítnuto jest, jež kdysi všeobecným bylo.*“ [Mill 1891: 30-31]

Pokud si však nikdy nemůžeme být jisti vlastním názorem, je rozumné ho projevovat, nebo dokonce vystupovat proti názorům jiných? Vždyť jsme-li pomýleni, můžeme – třeba s dobrým úmyslem – bojovat proti pravdě. Na tuto námitku nabízí Mill odpověď spočívající v podstatě lidství: lidem je dána soudnost, a to proto, aby ji užívali. Je přirozené, že ji mohou užívat mylně, to však není důvod k tomu, aby ji neužívali vůbec. Je nutno si co nejpečlivěji a nejpoctivěji utvářet názor, stále pátrat po protinázorech a svědomitě a vytrvale ten svůj ověřovat. „*Jest velmi veliký rozdíl, máme-li nějaké mínění za pravé, proto že vyvráceno nebylo při žádné diskussi, či předpokládáme-li jeho pravdivost za tím účelem, abychom nedopustili jeho vyvrácování.*“ [Mill 1891: 32]

Tato diskuze přitom musí být zcela otevřená a nesmí být zabraňováno v zapojení ani těm názorům, které se nám mohou zdát být zcela pomýlené a nepravdivé. Mill dává příklad vybraných článků víry, jež byly v jeho době považovány za užitečné, ne-li nezbytné pro „blaho lidstva“. Ale jak upozorňuje, *„užitečnost názoru jest sama věcí názoru: právě tak sporná, rokováni přístupná a jeho potřebná jako názor sám.“* [Mill 1891: 37] Za nejhorší přečin poté označuje pranýřování a dehonestaci těch, kteří mají odlišný názor. Není výjimkou, že právě jejich nepopulární názor se později ukáže pravdě bližší. Shrňeme-li tuto kapitolu, tak svůj názor můžeme považovat za platný, až když existuje podobně otevřená diskuze, v níž ho poctivě ověříme a upravíme podle případných protinázorů. [Mill 1891: 84]

2.2 Špatný vs. nebezpečný názor

Pokud již dojdeme takto svědomitě ověřeného názoru, znamená to, že můžeme začít potlačovat vše, co podle něj považujeme za špatné, neužitečné či nemorální? Nikoli. Mill dokládá škodlivost podobného postupu na nespravedlivém usmrcení dvou velkých postav evropských dějin – Sókrata a Ježíše. První byl odsouzen za bezbožnost a nemravnost, druhý za rouhačství. [Mill 1891: 39-41]

V jakém případě je tedy nutné svobodu projevu omezit? Jedině v takovém, který je již zmíněn na začátku druhé kapitoly, a sice sebeochrana a zabránění neštěstí jiných: *„činy jakéhokoliv druhu, které bez ospravedlňující příčiny škodí jiným, ... absolutně jest nutno, aby byly zdržovány nepřiznivým smýšlením, a jest-li toho třeba, i činným zakročením společnosti. Svoboda individua musí býti do té míry obmezena, aby se nestala obtíží jiným.“* [Mill 1891: 87, 116, 148] Toto omezení přitom platí i v případě, že se k takové škodě bezprostředně schyluje: *„i mínění ztrácejí svou nedotknutelnost, když okolnosti, za kterých byla pronesena, jsou takové, že stávají se výrazem pozitivního popudu k nějakému škodlivému činu.“* [Mill 1891: 86] V takovém případě je veřejná autorita i soukromá osoba přímo povinna ihned zakročit a činu předejít, aby uchránila svobodu potenciálního poškozeného. [Mill 1891: 151]

Musí to však být ohrožení vážné a přímé, nikterak hypotetické. I v případě Sókrata a Ježíše by bylo ze strany jejich odpůrců možné označit jejich učení či jednání za v perspektivě nebezpečné. Mill dává příklad učení, které hlásá, že chudí jsou vykořisťováni obchodníky, a které považuje vlastnictví za krádež. Dokud je pouze zveřejňováno a šířeno tiskem, nesmí být podle autorova principu omezováno. Teprve když je hlásáno rozlícenému davu před sídlem konkrétního obchodníka, a hrozí tedy

bezprostřední újma na majetku či životě, pak je teprve ospravedlnitelné zakročit a iniciátory potrestat. [Mill 1891: 86-87, 117] „*Kdykoliv zkrátka je tu rozhodná škoda nebo rozhodné nebezpečí škody buď pro jiné osoby nebo pro veřejnost, vybočuje případ z obvodu svobody a vstupuje do oboru mravnosti nebo zákona.*“ [Mill 1891: 127]

V tom tedy spočívá princip ublížení: znamená-li dané jednání bezprostřední škodu pro někoho jiného, má společnost právo zakročit, činu zabránit a aktéra potrestat. Pokud však se jednání aktéra jiných osob takto přímo negativně nedotýká, nemá povinnost se nikomu ze svých činů zodpovídat, ať už se komukoli zdají být jakkoli nesprávné, nepravdivé, nemorální, neúčinné či pokroucené. [Mill 1891: 20, 147]

2.3 Pohled následovníků

J. S. Mill nebyl bohužel v celém svém díle zcela konzistentní a místy se v něm objevují jak méně vyhraněně liberální postoje (téměř na úrovni principu obtěžování, viz dále), tak radikálně liberální výzvy, které odporují jiným pasážím jeho práce („*Jest divno, že lidé uznávají platnost důvodů pro volnost diskuse, avšak opírají se tomu, aby užívalo se jich do krajnosti nepoznávajíce, že nejsou-li důvody dobré pro nejkrajnější případ, nejsou vůbec dobrými.*“). [Mill 1891: 35]

Nahlédneme-li pro co nejpřesnější interpretaci i do sekundární literatury, většinou zde bývá zdůrazňována přímá příčinnost mezi omezeným projevem a podstatnou škodou na straně poškozeného. Právě ta je poznávacím rysem Millova přístupu, který ho vymezuje vůči ostatním principům, zejména principu obtěžování. [Stanford Encyclopedia of Philosophy; Feinberg 1987a: 11]

Milla dále rozvíjí i Joel Feinberg, když například upozorňuje na přetrvávající vágnost pojmu „ublížení“, které je podle něj doplnit o další meze: „*Clearly not every kind of act that causes harm to others can rightly be prohibited, but only those that cause avoidable and substantial harm.*“ [Feinberg 1987a: 12] Bez tohoto další upřesnění by naopak samo uplatňování principu mohlo být velice škodlivé. Nezúží-li se dostatečně jeho záběr, mohl by vést k širokému zasahování státu do běžných záležitostí a stal by se kontraproduktivním. Ublížení tedy můžeme pro další užití definovat jako podstatné, přímé a vyhnutelné.

Vznáší navíc ještě jednu zajímavou otázku, když se ptá, jak vyhodnotit například neopětovanou lásku, která může způsobit rovněž velkou bolest, ačkoli zcela jiného druhu, než jaký bývá běžně v rámci diskuze o principu ublížení uvažován. Jiný jeho sugestivní příklad je nedodržený slib manžela manželce, a sice že jí koupí náhrdelník,

který si velmi přála a na který se těšila. [Feinberg 1987a: 32, 36] Mill však na podobné případy poskytl jasnou odpověď – nejedná se o typické ublížení, které je nutné trestat zákonem, nýbrž o necitlivé jednání, na které je záhodno reagovat odsouzením: *„Jakýkoliv nedostatek povinnosti k zájmům a citům jiných, není-li způsoben nějakou nalehavější povinností nebo není-li ospravedlněn dovolitelným ohledem na sebe, zaslouhuje morálního pokárání pro tento nedostatek.“* [Mill 1891: 127]

3. Joel Feinberg: princip obtěžování (offense principle)

Jak už jsem zmínil v kapitole 2.3, nebyl J. S. Mill ve svých názorech vždy konzistentní, a tak zatímco po většinu času vysvětluje a prosazuje princip ublížení, jenž vyžaduje přímou a podstatnou újmu na svobodě jiných pro to, aby mohl být původní čin potrestán, v jiné pasáži téměř definuje princip obtěžování: *„Těž jest mnoho činův, kteréž jsouce přímo škodou jen vlastním činitelům, neměly by býti zákonně zakázány, avšak které, staly-li se veřejně, jsou urážkou dobrých mravův a vstupující tak do kategorie urážek druhých, mohou právem býti zakázány.“* [Mill 1891: 154] Lze říci, že to je jádro druhého principu, který bude v této práci rozebírán, – principu obtěžování. Ten spočívá ve snaze eliminovat případy, v nichž sice nedojde k podstatnému, přímému a vyhnutelnému poškození zájmů někoho jiného, ale v nichž se přesto odehraje něco, co už by nemělo být tolerováno. *„The basic idea is that the harm principle sets the bar too high and that we can legitimately prohibit some forms of expression because they are very offensive.“* [Stanford Encyclopedia of Philosophy]

3.1 Vymezení obtěžování

Paleta momentů, které mohou jednotlivce obtěžovat, je široká a Joel Feinberg upozorňuje, že ne všechny jsou předmětem zájmu principu obtěžování. Hned zpočátku je potřeba rozlišit mezi obecným významem slova „obtěžovat“ a tím, který odkazuje k chování jiných osob. Obtěžovat nás totiž může i ostré slunce, pohled na vlka požirajícího ovci či ranní vstávání. Autor dává příklad, ve kterém figuruje jiná osoba, a přesto se stále jedná o první význam tohoto pojmu: *„If I am disgusted by the sight of a hospital patient's bloody wounds, the experience is one of that miscellany of disliked states I call 'offended states of mind in the broad sense,' but I can hardly resent the poor fellow for his innocent role in causing me to suffer that state of mind.“* [Feinberg 1987b: 1-2] Důležitý je tedy druhý význam, kdy:

- se někdo cítí být obtěžovaný,

- tento stav považuje za následek chování někoho jiného
- a toto chování mu zaslívá.

Obtěžování je přitom pochopitelně možné se dopouštět jak na soukromé osobě, tak na veřejnosti, například provokativní výstavou.

3.2 Vztah obtěžování a ublížení

Je pochopitelné, že hranice mezi Millovým ublížením a Feinbergovým obtěžováním nebude vždy zřetelná. Obecně platí, že obtěžování je méně vážné než ublížení, avšak v případě srovnání intenzivního obtěžování a ublížení nižší závažnosti se hranice stírá. „*Extreme nuisances can actually reach the threshold of harm,*“ kromě toho „*continued extreme offense... can cause harm to a person who becomes emotionally upset over the offense.*“ [Feinberg 1987b: 3, 5] Rozlišování je tedy složité, v některých případech až zbytečné. Také v soudní praxi nejsou vždy ublížení trestána vážněji než obtěžování, například v Kalifornii hrozí v některých případech více než sedminásobně tvrdší postih za pouhé nemorální chování, než tomu je za fyzické ublížení. [Feinberg 1987b: 4]

3.3 Hodnocení obtěžování

Hodnocení případu potenciálního obtěžování vychází ze dvou hlavních os:

- druh obtěžování
- faktory obtěžování

Nejdříve je nutné identifikovat druh a zařadit daný případ podle následující klasifikace. Pokud je takové zařazení možné, zaměříme se dále na faktory obtěžování, jež určí jeho závažnost a jež Joel Feinberg na základě práce Williama L. Prossera rovněž podrobně vymezil.

3.3.1 Druhy obtěžování

„There are at least six distinguishable classes of offended states that can be caused by the blamable conduct of others.“ Po základním vymezení uvedu vždy několik příkladů [Feinberg 1987b: 5, 10-13, 14-22, 31, 45-47]:

- útok na smysly
 - nepříjemný zápach, zvuky, silné světlo, příliš hlasitá hudba
- jednání vyvolávající zhnusení a odpor
 - veřejná exhibice některých tělesných pochodů

- nerespektování morálního, náboženského a vlasteneckého citění
 - pomlouvání mrtvých, zneuctívání Ježíše, užití americké vlajky jako kapesníku
- vyvolání pocitu studu a rozpaků
 - veřejná nahota a erotické výjevy různého druhu
- otravování, vyvolávání nudy a frustrace
 - nevyžádaná konverzace, opakované nevyžádané pokusy o zkontaktování
- jednání vyvolávající strach, ponížení a zlost (formou planých hrozeb, narážkami, posměšky či chvástáním)
 - hrozba maketou zbraně, nošení nášivek hákové kříže, transparenty s protižidovskými a jinými hesly

Jak jsem již zmínil v poznámce v kapitole 1.5, Joel Feinberg poskytuje obecné řešení problematiky projevu svobody, proto budou pro naše účely některé třídy významnější než jiné.

3.3.2 Faktory obtěžování

Do předcházející klasifikace by však bylo možné zařadit i mnoho činů, které by sice druhově odpovídaly, avšak jejich povaha by rozhodně neznamenala takové obtěžování, jež by bylo nutné omezovat a trestat. Proto Joel Feinberg postupně představuje ještě následující faktory, které určí závažnost či nebezpečnost daného jednání [Feinberg 1987b: 5, 7-10, 26-28, 32, 35-38, 42-44; Stanford Encyclopedia of Philosophy]:

- rozsah, trvání a intenzita/charakter činu
 - Prosser říká, že „the law does not concern itself with trifles“. Tento faktor lze však chápat i opačným způsobem. Pokud je intenzita daného činu skutečně vysoká, může odůvodnit i výrazný postih.
- společenská hodnota činu
 - Tento bod uznává, že k jisté míře obtěžování v některých případech musí docházet. „The world must have factories smelters, oil refineries, noisy machinery, ... even at the expense of some inconvenience to those in the vicinity.“ Stejně jako první bod ho však můžeme chápat i opačně – nemá-li dané jednání žádnou společenskou hodnotu/užitečnost, neposkytuje mu žádnou podporu.

- míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozeného
 - Pokud se může poškozený bez větších obtíží vyhnout obtěžování například tím, že zvolí jinou cestu či jinou dobu, poskytuje mu tento princip menší ochranu. To samé platí, pokud je obtěžující čin očekávatelný, a poškozený s ním tak může počítat.
- míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozujícího
 - V některých případech je možné obtěžující charakter jednání snížit například konáním na jiném místě, v jinou dobu či jinou formou. Poškozujícímu je ke škodě, nepokusil-li se, pokud to bylo možné, některý z těchto kroků podniknout.
- motiv aktéra
 - Někdy aktér nepočítá s tím, že jeho jednání může někoho pohoršovat a jeho motivy nejsou nikterak zlomyslné. Je-li však evidentní, že jednal ze zlé vůle s úmyslem někoho poškodit, je jeho čin neobhájitelný.
- povaha prostředí, kde k činu došlo
 - Některá místa jsou z historických či jiných důvodů určena k jedné specifické aktivitě, případně nějakou jinou aktivitu vylučují. Při veškerém jednání je charakter tohoto vnějšího prostředí potřeba brát v úvahu a jednání tomu uzpůsobit. To, co by na jednom místě nevyvolalo ani pozornost, může být na jiném oprávněně chápáno jako úmyslná provokace.
- počet poškozených
 - Při hodnocení činu je rovněž nutné vzít v úvahu, kolik osob bylo jednáním aktéra obtěžováno. „The more people we can expect to be offended, ... the stronger the case for legal prohibition“.

3.4 Limity principu obtěžování

Ani tento princip není nenapadnutelný. Zásadní problém spočívá v tom, že každý se může cítit být obtěžován něčím jiným či jinak silně. Podle svého sociálního, etnického i kulturního původu je jedinec citlivější na nějaký druh chování a nebylo by spravedlivé, aby některé z těchto preferencí získaly při hodnocení potenciálních přečinů větší váhu.

Proto Joel Feinberg navrhuje tzv. „standard of universality“, který by měl vystihovat průnik preferencí všech osob, ať už tyto mají jakékoli kulturní či jiné pozadí. *„It should be the reaction that could reasonably be expected from almost any person chosen at random, taking the nation as a whole, and not because the individual selected belongs to some faction, clique or party.“* [Feinberg 1987b: 26-27] Stejně tak by nemělo záležet na tom, zda se jedná o mladého či starého, muže či ženu, liberála či konzervativce, bělocha či černocho.

Ani tímto „standardem“ se však nelze řídit doslova. Pokud bude například napadána jedna určitá minorita (čímž by se teoreticky jiná minorita či většina nemusela cítit být pohoršena), jedná se pochopitelně rovněž o obtěžování. „Standard of universality“ má spíše znemožnit aplikaci tohoto principu na možné individuální a irelevantní přecitlivělosti. [Feinberg 1987b: 28-29] O podobném postupu se zmiňuje i Herczeg [2004: 47], když tvrdí, že rozhodující je *„význam, který by předmětnému výroku přisoudilo průměrné, objektivní a rozumně uvažující publikum.“*

Poměrování zájmů a hodnot jednotlivých stran, jež je vždy složité, stěžuje navíc charakter kulturního prostředí, který se liší místo od místa a který se v moderní době může se vzájemným kulturním prolínáním rychle měnit. Nemusí být potom vždy jasné, co se ještě pokládá za přijatelné a co už například za neslušné. [Feinberg 1987b: 47]

Vzhledem k podstatě liberální demokracie tak musíme být velice opatrní při omezování svobody projevu i při případném trestání jejího zneužití. *„There are abundant reasons, however, for being extremely cautious in applying the offense principle“* [Feinberg 1987b: 25] a to ještě mnohem více než u principu ublížení, jenž je aplikovatelný jen v mnohem menší míře. Stále musíme mít na paměti, že svoboda projevu je jedním z pilířů západní demokracie a omezovat ji je třeba jen s velkou rozvahou a jen v nezbytných případech.

4. Výsledný hodnotící princip

Celá tato práce nahlíží téma svobody projevu z pohledu liberální demokracie, tedy z pohledu liberálního, pro který je, jak jsem již ukázal v kapitole 1.6, rovněž velice důležitá osobní svoboda. Ze čtyř základních principů – principu ublížení, principu obtěžování, paternalismu a moralismu – tak můžeme vyloučit paternalismus a moralismus, jež pravomoc rozhodovat o lidském osudu přenášejí na jiné jedince. Pro náš účel je tedy použitelný pouze princip ublížení a princip obtěžování za předpokladu

dodržení liberálních mantinelů. Oba jsem podrobně rozebral v předchozích dvou samostatných kapitolách, omezím se proto nyní jen na bodové připomenutí a shrnutí.

Při hodnocení případů sporného porušení hranic svobody projevu si musíme nejdříve položit otázku:

- Vznikla/vzniká/vznikla by daným jednáním někomu jinému, než je samotný aktér jednání, přímá, podstatná a vyhnutelná škoda?

Odpovíme-li pozitivně, můžeme oprávněně uvažovat o omezení a případném potrestání tohoto projevu.

Odpovíme-li negativně, můžeme dále pokračovat aplikací principu obtěžování.

Nejprve se pokusíme zařadit čin do tabulky druhu obtěžování:

- útok na smysly
- jednání vyvolávající zhnusení a odpor
- nerespektování morálního, náboženského a vlasteneckého citění
- vyvolání pocitu studu a rozpaků
- otravování, vyvolávání nudy a frustrace
- jednání vyvolávající strach, ponížení a zlost (formou planých hrozeb, narážkami, posměšky či chvástáním)

Jsme-li úspěšní, vyhodnotíme závažnost činu podle následujících faktorů:

- rozsah, trvání a intenzita/charakter činu
- společenská hodnota činu
- míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozeného
- míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozujícího
- motiv aktéra
- povaha prostředí, kde k činu došlo
- počet poškozených

Nelze však jednoduše říci, že svoboda projevu lze omezit například při splnění více než tří bodů. Jak jsem již uvedl v úvodu, omezení takto zásadní svobody v liberální demokracii je nutné vždy řešit případ od případu, aby mohly být vzaty v úvahu i aspekty, jež nemohly být předpokládány a jež mohou výrazně měnit charakter celého případu.

Tento výsledný hodnotící princip vycházející ze dvou hlavních principů omezení svobody projevu, jež moderní politická filosofie uznává a jež jsou využitelné pro

podmínky západní demokracie, tak musí zůstat jen vodítkem a pomocnou šablonou, jež má pomoci při pečlivém a individuálním posuzování každého případu.

Praktická část

5. Případ rozpuštění Dělnické strany

Metodu vytvořenou v teoretické části nyní ověřím na jednom z nejvýznamnějších omezení svobody projevu v historii České republiky, a sice na rozpuštění Dělnické strany Nejvyšším správním soudem. Návrh byl podán vládou České republiky 23. září 2009 po řadě široce medializovaných excesů této strany, přičemž soud návrhu vyhověl již po necelém půl roce a stranu rozpustil. Hlavním pramenem pro nadcházející kapitoly bude proto rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 2. 2010, sp. zn. Pst 1/2009 – 348. [Rozsudek NSS, odst. 2]

Mým cílem bude nejprve krátce přiblížit činnost strany relevantní pro zkoumanou otázku. Pro tento účel použiji pátou kapitolu rozsudku „*Posouzení věci Soudem*“, která detailně vyhodnocuje všechny argumenty pro rozpuštění podané vládou a zároveň bere v úvahu i námitky Dělnické strany samotné. Vzhledem k tomu, že zde soud posuzuje názory obou stran objektivně, kvalifikovaně a podrobně a doplňuje je navíc o hodnocení soudních znaleců i svědků, lze tento zdroj přijmout jako věrohodný a dostatečný. Pro velké množství důkazů není možné všechny tyto v práci obsáhnout, omezím se proto jen na závěry soudu týkající se všech bodů žaloby vlády ČR.

Po nástinu situace rozeberu výsledek úvah soudu vztahující se k samotnému rozpuštění a zejména metodu, podle které k tomuto rozhodnutí soud dospěl. Následně se pokusím aplikovat metodu vytvořenou v této práci, abych zjistil, zda je v praxi použitelná a přínosná. V této části práce budu již uvádět konkrétní příklady a citace z rozhodnutí (a důkazního materiálu) podporující jednotlivé faktory při hodnocení. Po pojednání právního a politicko-filosofického přístupu oba pohledy porovnam.

5.1 Činnost Dělnické strany

Vláda ČR se ve svém návrhu zaměřila zejména na programovou orientaci strany, na činnost stranických zásahových složek, tzv. Ochranných sborů, a na propojení DS s ostatními – zejména extremistickými – subjekty. Svůj návrh podpořila rovněž rozsáhlým důkazním materiálem sesbíraným na několika desítkách veřejných akcí, na jejichž organizaci se DS podílela. [Rozsudek NSS, odst. 3-100, 164-170, 183-189]

Při hodnocení programu došel soud k jednoznačnému závěru: „*Dělnickou stranu je možné na základě jejího programu označit jako populistickou, xenofobní, homofobní,*

šovinistickou, případně i vykazující rasistické rysy.“ [Rozsudek NSS, odst. 262] To dokládá například plánem strany zavést povinné určování národnosti a její zanášení do úředních listin a osobních dokladů. S českou národností by navíc měla být spojena i určitá výsadní práva, která by jiné národnosti neměly, což soud považuje za nepřípustné. Ten také upozornil, že podobný postup vyvolává asociace s rasovými zákony Třetí říše. Ve stejném duchu hovoří i vyjádření Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, ve kterém se uvádí, *„že šíření nenávisti k ‚nečeským‘ etnickým skupinám tvoří samotnou podstatu DS, je jeho jediným skutečným programovým bodem a existence hnutí by bez něj postrádal smysl.*“ [Rozsudek NSS, odst. 332]

Soud rovněž uznal, že se strana snaží vyvolávat obavy a nenávist vůči cizincům a přistěhovalcům a naopak podporuje pocit nadřazenosti vlastního národa. Často uvádí, že vinou přistěhovalců mají „rodilí“ Češi nižší mzdy a že jsou navíc ohroženi nemocemi, které cizinci přinášejí ze zahraničí. U homosexuality (například u registrovaného partnerství) soud uznává, že se jedná o kontroverzní téma, na druhou stranu však zcela odmítá požadavek strany na postavení homosexuality jako takové mimo zákon a její záměrné směřování s pedofilii, čehož se DS opakovaně dopouštěla.

Dále soud stranu usvědčuje z rasismu a paušálního označování Romů za nepřizpůsobivé, nepracující, obtěžující, sociální dávky pobírající a kriminalitu páchající skupinu obyvatel. Jinou skupinou, vůči které DS brojila, byli Židé, o kterých se představitelé strany vyjadřovali ve spojení se světovládnou konspirací, tedy konceptem typickým pro nacistickou rétoriku. Dalším výrazným nálezem byly záměry strany odstranit stávající politický systém a nahradit ho národně-socialistickým systémem, který DS považovala za plnohodnotnou alternativu k tomu stávajícímu. Soud upozornil, že požadavek na odstranění demokratického řádu je dokonce protiústavní (dle čl. 9 odst. 2 Ústavy). [Rozhodnutí NSS, odst. 8, 255-324; Ústava České republiky]

“Soud proto uzavřel, že cílem DS je odstranění některých základních náležitostí demokratického právního státu, mezi které náleží mj. ochrana základních lidských práv, včetně práv menšin. S tímto závěrem souzní závěr, že DS napadá samu podstatu demokratického právního státu, protože hovoří-li o boji proti „Systému“, a nutnosti jeho nahrazení modelem národního, resp. nacionálního socialismu, v pojetí DS, směřuje tím k likvidaci základů demokratického právního státu...” [Rozhodnutí DSS, odst. 327]

Další otázkou, kterou se soud zabýval, bylo ideové spříznění strany s nacionálním socialismem německého typu. Ačkoli strana sama tvrdila, že navazuje na tradice prvorepublikové ČSNS, soud se nakonec přiklonil k názoru, že navazuje spíše na

NSDAP, se kterou do značné míry sdílí nejen svůj program, ale i název. Ke stejnému závěru došel i Ústav pro soudobé dějiny, který uvedl, že DS vykazuje „*shodu s německým nacionálním socialismem v obecnější rovině. Sdílí s ním konspirační vidění světa řídicího se do zkázy s mýtem znovuzrození. Dále program DS usiluje o právní vymezení etnických skupin, což byl první krok, kterým nacistický režim zahájil svůj diskriminační a později genocidní program.*“ [Rozsudek NSS, odst. 332] Soud dále dokázal i značnou inspiraci v symbolice NSDAP, a to v barevném akordu využívaném stranou, ve znaku strany, ve znaku Ochranných sborů Dělnické strany i ve zpracování propagačních plakátů. Upozorňuje přitom, že samotná podobnost symbolů by mohla být náhodná, avšak ve spojení se všemi ostatními dokázanými skutečnostmi nemůže být pochyb o jejich skutečném smyslu. [Rozsudek NSS, odst. 347-367]

Ve věci Ochranných sborů DS soud potvrdil tvrzení vlády, že se tyto snažily protizákonně vykonávat a nahrazovat funkce státních orgánů. Byly vysílány do problémových míst, a to navíc ne za účelem zklidnění situace, jak proklamovala DS, nýbrž za účelem dalšího stupňování neklidu, rasové nesnášenlivosti, segregace a za účelem vyvolání strachu na straně Romů. Podle zprávy Krajského ředitelství Policie hlavního města Prahy je navíc řada příslušníků OS spjata s pravicovou extremistickou scénou. [Rozsudek NSS, odst. 368-383, 553]

Také v případě propojení Dělnické strany s jinými extremistickými subjekty se přiklonil soud k interpretaci vlády. Dokázal totiž velmi úzkou a dlouhodobou personální i ideovou provázanost s Národním odporem, Autonomními nacionalisty a Resistance Women Unity (DS například umístila některé jejich členy na své kandidátky ve volbách do Evropského parlamentu a Poslanecké sněmovny v roce 2009). Soud je přitom přesvědčen o protiprávní činnosti všech tří extremistických skupin: „*jejich činnost přitom z velké části a ve svém celkovém vyznění vykazuje znaky rasové a etnické nesnášenlivosti, xenofobie, neonacismu, nezřídka je prováděna i za použití násilí a jedná se proto o činnosti protiprávní.*“ [Rozsudek NSS, odst. 481] Dělnická strana měla dále sloužit jako „umírněná“ viditelná část této neonacistické sítě a měla představovat „*tvář předstíranou*“, zatímco výše uvedená tři hnutí měla být „*tváří skutečnou*“. [Rozsudek NSS, odst. 385-487, 520, 614, 621, 623]

Posledním momentem, který Nejvyšší správní soud posuzoval, byly veřejné akce pořádané DS či veřejné akce, jichž se členové či představitelé DS aktivně účastnili. Drtivá většina z nich, podle názoru soudu, dokazuje všechny výše uvedené aspekty činnosti DS, tedy zastávání a propagaci nedemokratických myšlenek, spolupráci

s extremistickými hnutími, nahrazování činnosti orgánů státní moci, či dokonce rozpoutání násilí. Například z tzv. bitvy o Janov (kde byl nade vše pochybnost prokázán násilný charakter akce, včetně napadání policistů, organizovaného zbrojení, přípravy útočné taktiky, přípravy bojiště i vážného ohrožení příslušníků romské menšiny na životě) se navíc DS snaží vytvořit kultovní událost tím, že heroizuje některé její „bojovníky“ a hovoří o ní jako o „začátku revoluce“ či jako o „spravedlivé válce“. Tendence k násilí u příznivců DS jsou však podle soudu zjevné i u jiných akcí. [Rozsudek NSS, odst. 488-623]

5.2 Pohled právní – závěr Nejvyššího správního soudu

Podle Nejvyššího správního soudu musejí být prokázány čtyři základní skutečnosti pro to, aby politická strana mohla být rozpuštěna. [Rozsudek NSS, odst. 228] Jsou jimi:

- protiprávní činnost strany
- přičitatelnost zkoumaného jednání straně
- bezprostřednost rizika ohrožení demokracie
- proporcionalita mezi omezením práva sdružovat se v politických stranách a zájmem společnosti na ochraně jejich hodnot

5.2.1 Protiprávní činnost

V rámci zkoumání protiprávnosti činnosti strany se kladl důraz zejména na § 4 Zákona o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, jenž stanovuje, za kterých okolností strana nemůže vyvíjet svou činnost. Soud se zaměřil zejména na písmena „a“, „c“ a „d“, podle nichž nemohou být tolerovány strany, jež „porušují ústavu a zákony nebo jejichž cílem je odstranění demokratických základů státu“ [Úplná znění – zákon 424/1991 Sb., § 4, písm. a], jež „směřují k uchopení a držení moci zamezujícím druhým stranám a hnutím ucházet se ústavními prostředky o moc nebo které směřují k potlačení rovnoprávnosti občanů“ [Úplná znění – zákon 424/1991 Sb., § 4, písm. c] a stejně tak strany, „jejichž program nebo činnost ohrožují mravnost, veřejný pořádek nebo práva a svobodu občanů“ [Úplná znění – zákon 424/1991 Sb., § 4, písm. d]. Soud nakonec prokázal porušení všech uvedených částí § 4, a to na základě pěti následujících argumentů. [Rozhodnutí NSS, odst. 624-634]

První je prokázaná nedemokratičnost cílů Dělnické strany. Jak v programu DS, tak v projevech jejích představitelů i projevech hostů DS na stranických shromážděních

i v člancích ve stranickém periodiku byla prokázána nenávistná rétorika vůči mnoha různým menšinám. Stejně tak byla dokázána snaha o omezení jejich základních práv a svobod, a tedy jejich rovnoprávnosti. Dělnická strana tak měla za cíl odstranit základní prvky demokratického právního státu, a to dlouhodobě. [Rozhodnutí NSS, odst. 626]

Dalším argumentem byl blízký vztah DS k německému nacionálnímu socialismu. Soud připomněl, že Evropa má již s nacismem dostatečné historické zkušenosti na to, aby ho mohl označit za totalitní ideologii, jež není slučitelná s demokracií. Dělnická strana přitom dle soudu na tuto ideologii evidentně navazovala. *„Zároveň je třeba dodat, že sympatie DS k německému nacionálnímu socialismu z hlediska plynutí času nikterak neklesají.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 627]

Třetí zjištěnou skutečností, jež dokazovala protiprávnost DS byla její úzká propojenost s významnými extremistickými a neonacistickými hnutími v ČR. Na oficiální politické úrovni získala strana postupným sjednocováním dokonce „monopol“ na extrémně pravicovém konci spektra. V rámci spolupráce s hnutími poskytuje jejich členům zejména prostor v organizaci strany i místa na kandidátkách. Tyto kontakty přitom neslábnu. [Rozhodnutí NSS, odst. 628]

Pravděpodobně nejvýznamnějším bodem byl bod předposlední, jenž se týká násilného aspektu činnosti Dělnické strany. Strana se *„nezříká při prosazování svých cílů ani násilí, toto násilí svou činností cíleně vyvolává a zároveň veřejně schvaluje a oslavuje násilí páchané svými členy a sympatizanty.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 629] Strana tak kromě § 4 zmíněného zákona o sdružování v politických stranách porušuje rovněž článek 5 ústavy, jenž říká, že *„Politický systém je založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů.“* [Ústava České republiky] Soud uznává, že k tomuto násilí zatím došlo jen lokálně (Janov apod.), avšak podobné tendence strany jsou prokazatelně soustavné a dlouhodobé. Násilné střety s policií či menšinami jsou následně oslavovány a bojovníci heroizováni. Tím strana porušuje základní předpoklad demokratického řádu. [Rozhodnutí NSS, odst. 629-630]

Poslední bod dokazování protiprávní činnosti strany se týká § 5 výše zmíněného zákona, který stanovuje, že *„strany a hnutí jsou odděleny od státu. Nesmějí vykonávat funkce státních orgánů ani tyto orgány nahrazovat...“* [Úplná znění – zákon 424/1991 Sb., § 5, odst. 1] Bylo přitom prokázáno, že strana na různých akcích nasazovala své

členy či stoupence, mnohdy ozbrojené. Tyto skupiny byly navíc organizovány a institucionalizovány v tzv. Ochranných sborech. [Rozhodnutí NSS, odst. 631]

Závěr soudu v prvním ze čtyř bodů, jejichž naplnění je podle něj důvodem k rozpuštění strany, jest zřejmý. DS chce dosáhnout takového společenského zřízení, jež „je v příkrém rozporu s koncepcí demokratického právního státu.“ [Rozhodnutí NSS, odst. 632]

5.2.2 Přičitatelnost

V případě druhé podmínky soud hned bez pochyby konstatuje, že „o přičitatelnosti programu Dělnické straně nebylo pochyb.“ [Rozhodnutí NSS, odst. 636] V některých případech se předseda DS snažil soud přesvědčit, že jím prezentované názory byly pouze jeho osobní, a nelze je tedy přičítat straně. Tento argument soud vyvrátil, když poukázal na skutečnost, že všechny hodnocené projevy byly předneseny na stranických akcích, případně byly publikovány ve stranickém tisku, a jasně jsou tedy se stranou spojeny. Dělnická strana se navíc od žádného z uvedených projevů nikdy nedistancovala, a to ani od těch, které byly zřetelně rasistické, antisemitské či vyjadřovaly sympatie k německému nacismu. Naopak, mnohé z nich sklidily později kladné reakce ve stranickém tisku. [Rozhodnutí NSS, odst. 635-641]

5.2.3 Bezprostřednost rizika

V tomto bodě soud zkoumal, zda je riziko, které strana představuje, skutečně tak vysoké, že by její zachování mohlo ohrozit demokracii. Stanovil přitom jasně, že stát nemusí čekat, až strana začne naplňovat svůj nedemokratický program, nýbrž že je možné tomuto jednání předejít. „Musí ovšem existovat skutečné a bezprostřední nebezpečí⁶ ohrožení demokracie. Rozpuštění strany není jen reakcí na její chování v minulosti, ale je především do budoucna namířeným aktem bránící se demokracie proti reálně existujícímu nebezpečí.“ [Rozsudek NSS, odst. 642]

Při hodnocení bezprostřednosti takového rizika je možné vycházet právě z relevantních činů strany v minulosti, z toho, zda se strana distancovala od možné minulé protiprávní činnosti, a z toho zda strana prodělala/prodělává vývoj směrem ke straně s demokratickými cíly běžné v liberálně-demokratickém režimu (například změnou členské základy, vedení či programu). [Rozsudek NSS, odst. 642]

⁶ Zde je možné zaznamenat výraznou podobu s jádrem Millova principu ublížení.

Důležitá myšlenka, kterou soud rovněž zahrnul do rozsudku, se týkala vztahu mezi působením podobné strany na celostátní úrovni a na úrovni místní. K tomu, aby byla strana rozpuštěna, totiž dle vyjádření soudu stačí, když se strana dopouští protiprávní činnosti (ve smyslu kapitoly 5.2.1) lokálně. Hrozí totiž přelití destabilizace i do dalších regionů, a tak následně ohrožení celé demokracie. Nebezpečné jsou zejména situace, kdy *„stát jen s vynaložením nepřiměřeného úsilí a prostředků garantuje ochranu práv a svobod obyvatel dané lokality“* [Rozsudek NSS, odst. 643] (tedy příklad „bitvy o Janov“, kdy bylo násilí a ohrožení práv a svobod obyvatel primárním cílem účastníků pochodu, viz kapitola 5.1).

Dalším faktorem, který soud přesvědčil o existenci bezprostředního rizika, jež představuje Dělnická strana, byl její faktický monopol na extrémistickou pravicovou politiku v České republice. Tato strana tak poskytuje prostor k seberealizaci všem, kteří zastávají extremistické a nedemokratické názory, včetně násilných činů, přičemž nebezpečí těchto aktivit je umocněno vysokou organizovaností vlastní politické straně. [Rozsudek NSS, odst. 645-646]

Na závěr tohoto bodu soud připomněl, že strana nejeví žádné známky změny v jakémkoli směru, a to ani v zalíbení v německém nacionálním socialismu, a že tak Dělnická strana představuje bezprostřední riziko pro demokracii. [Rozsudek NSS, odst. 647-649]

5.2.4 Proporcionalita

V posledním bodě se soud zabýval otázkou, zda míra provinění Dělnické strany je již taková, že by strana měla být rozpuštěna, respektive, zda hrozba společnosti a jejím hodnotám představovaná Dělnickou stranou dosahuje již takové míry, že by ospravedlňovala omezení jinak zaručeného práva politicky se sdružovat. Ptá se, zda by nebyl dostatečný i mírnější postih či jen pozastavení činnosti strany, a připomíná, že k rozpuštění strany může vést pouze intenzivní ohrožení významných hodnot: *„Pouze zájem na ochraně ohrožených práv, která jsou svojí hodnotou srovnatelná s právem sdružovat se v politických stranách, může vyvážit zásah do tohoto práva.“* [Rozsudek NSS, odst. 651-652; 230]

Soud si proto položil *„na misky vah“* na jednu stranu svobodu členů DS se sdružovat a na druhou základní lidská práva a svobody. Jak již vyplývá z předchozích kapitol, došel k jasnému závěru, že snaha Dělnické strany o omezení lidských práv a svobod určitých menšin nabyla takové míry, že jediná možná obrana demokratického

státu může být rozpuštění takové strany. Poznává přitom, že nikdo se „nemůže účinně dovolávat ochrany svých vlastních základních práv a svobod, uplatňovaných s cílem ohrožovat nebo porušovat základní práva a svobody jiných.“ [Rozsudek NSS, odst. 663; 653-664]

5.2.5 Závěr

Soud se tedy po pečlivém vyhodnocení čtyř základních podmínek (viz kapitola 5.2) nutných pro rozpuštění politické strany rozhodl pro nejtvrdší možnou sankci a Dělnickou stranu rozpustil. V závěru uvedl, že ačkoli v tomto systému nelze omezit názory, jež občan zastává, za splnění výše uvedených podmínek je zcela legitimní, aby stát, resp. soud, zamezil jejich hlásání. „*Jiným slovy, strana, která hrála politickou hru násilně a s nacionálně socialistickými kartami, musí počítat s tím, že v případě návrhu na její rozpuštění jsou tyto karty Černým Petrem, s nímž nelze vyhrát.*“ [Rozsudek NSS, odst. 665]

5.3 Pohled politicko-filosofický – aplikace hodnotícího principu

V této části aplikuji hodnotící princip, vytvořený v kapitole čtyři, na probíraný případ rozpuštění Dělnické strany, a zjistím tak, zda je tento použitelný v praxi. Nejdříve použiji princip ublížení, následně princip obtěžování. V obou případech budu přitom tvrzení dokazovat citacemi důkazního materiálu z rozsudku. V další kapitole pak obě metody hodnocení limitů svobody projevu porovnám.

5.3.1 Princip ublížení

Při zkoumání, zda projevy Dělnické strany ob stojí před principem ublížení, si musíme položit základní otázku diskutovanou v kapitole dva a shrnutou a formulovanou v kapitole čtyři: „Vznikla/vzniká/vznikla by daným jednáním někomu jinému, než je samotný aktér jednání, přímá, podstatná a vyhnutelná škoda?“ Tedy způsobila a je pravděpodobné, že v budoucnu způsobí Dělnická strana někomu přímou, podstatnou a vyhnutelnou škodu?

Jak také uvádí soud (viz citace v kapitole 5.2.3), pravděpodobnost budoucích činů subjektu se dá předpovídat zejména (ne-li pouze) z jeho činů předchozích. Vzhledem ke zkoumaným a dokázaným okolnostem pak není složité dojít k jednoznačnému závěru. „Přímá a podstatná“ škoda je totiž neoddiskutovatelná

v případě násilí, tedy fyzického napadení. Nahlédneme-li do důkazů, zejména do vyhodnocení veřejných akcí, nalezneme takových případů hned několik.

Čtvrtého dubna 2009 se například konal „Protest proti černému rasismu“, ke kterému soud uvádí: *„Násilný charakter tohoto shromáždění byl rovněž prokázán... Ten [svědek] mj. popsal napadení asi 3 policistů skupinou cca 40 radikálů a cílené napadení dvou dokumentačních skupin, přestože si radikálové museli být vědomi, že se jedná o policisty kriminální služby... lze uzavřít, že akce byla předem plánovaná a organizovaná jako násilná. Tato skutečnost podstatným způsobem zvyšuje míru její společenské nebezpečnosti.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 578]

Další akcí, jíž se členové DS účastnili, byla neohlášená demonstrace v Šarišských Michalanech, kde *“zranění utrpělo 7 lidí, z toho 5 policistů”*. [Rozhodnutí NSS, odst. 601]

Podobný exces se stal 28. června 2008 v Brně na protestu proti shromáždění gayů a lesbiček. Dělnická strana zde *„aktivně a zcela vědomě vyvolala střet a konflikt, což již v žádném případě nelze ospravedlnit ústavně zaručenou svobodou projevu.“* Soud dále uzavřel, že *“průběh této akce... prokazuje... sklony k praktickému použití násilí vůči některým skupinám osob...“* [Rozhodnutí NSS, odst. 536, 537]

Zcela výjimečný případ je však již dříve zmiňovaná „bitva o Janov“, kde míra násilí nabyla i na Dělnickou stranu nevídaných rozměrů: *„Násilný charakter akce, která následovala po shromáždění DS v Litvínově byl uvedenými důkazy bez jakýchkoliv pochybností prokázán, včetně skutečnosti, že účastníci byli ozbrojeni a napadali policisty, zejm. házením kamenů, dalších předmětů a pyrotechniky“* „Z výpovědi svědka por. Bc. Ing. Jana Nováka vyplynulo vedle potvrzení, že se účastníci akce předem ozbrojili, také to, že připravovali mj. taktiku, např. způsobu sundání policejního jezdce z koně a jeho zneškodnění.“ [Rozhodnutí NSS, odst. 559] *„Bylo rovněž prokázáno, ... že dokonce již den předem zde byly připraveny navezené hromady kamení a dlažebních kostek.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 562] *„S ohledem na rozměry celé akce je pak třeba přisvědčit názoru zástupce vlády, že pokud by účastníkům pochodu nezabránilo v napadení Rómů policejní jednotky, velmi pravděpodobně by došlo k vážným ublížením na zdraví či dokonce k zabitím.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 573]

Předseda strany se snažil soud přesvědčit, že pochod, při kterém se výše zmíněné události staly, následoval až po shromáždění DS a neměl s ním nic společného. Soud tento argument snadno vyvrátil uvedením několika příkladů článků publikovaných Dělnickou stranou, kde byly tyto události oslavovány či přímo brány za vlastní (např.

článek „Náš boj s režimem“ [Rozhodnutí NSS, odst. 566]) a jejich účastníci pokládáni za hrdiny. Obzvláště otevřený je článek zpracovaný jako vzpomínkový text z budoucnosti: „Uvádí se zde: *„Před 44 lety se totiž v Janově utkala česká radikální mládež s policií, aby chránila místní lidi před útoky Cikánů. „Víš někdo, kdo to byli Cikáni?‘ Ted’ už se hlásí víc dětí. Paní učitelka dá slovo světlovlasé Kláře z první lavice. „Cikáni byli zlí, primitivní a zákešní lidi. Nyní ale už v Evropě nežijí. Tak jako nikdo, kdo není bílý.“*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 563] Tento článek byl uveřejněn v Dělnických listech, tedy stranickém periodiku Dělnické strany. Jak již bylo uvedeno v krátkém popisu „bitvy o Janov“ v kapitole 5.1, DS se dlouhodobě snažila z této akce vytvořit kult, ne-li vzor pro budoucnost.

Ve vyhodnocení výše uvedených skutečností z pohledu principu ublížení nám může pomoci opět John Stuart Mill, a to svým příkladem s obchodníkem obilím: „*Mínění, že obchodníci obilím jsou vysávatelem chudých, nebo že soukromé vlastnictví jest krádeží, lze připustiti, dokud by pouze kolovalo tiskem, avšak právem podléhá trestu, když ústně roznícenému davu shromážděnému před domem obchodníka obilím je hlášáno nebo jest sděleno témuž davu veřejnými plakáty.*“ [Mill 1891: 86-87] V případě „bitvy o Janov“ nejenže je rozněcován dav u romského sídliště, nýbrž byl i plánovitě ozbrojován, vyučován technice boje i taktice a následně ještě oslavován. Přičemž platí, že nebýt zásahu policistů, mohla mít akce za následek i ztráty na životech. Strana si z toho přitom nevzala žádné ponaučení a podobné akce plánovala a uskutečňovala znovu (viz protest v Přerově). Také soud uznává, že „*akce v Janově (17.11.2008) nepředstavuje ojedinělý exces v aktivitách DS*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 579].

Na základě těchto skutečností nelze na základní otázku principu ublížení „*Vznikla/vzniká/vznikla by daným jednáním někomu jinému, než je samotný aktér jednání, přímá, podstatná a vyhnutelná škoda?*“ odpovědět jinak než pozitivně. Podle principu ublížení by tak Dělnická strana byla rovněž rozpuštěna.

Protože však činnost DS byla mnohem rozsáhlejší (jen soud hodnotil 33 veřejných akcí), můžeme pro potřeby práce nyní odhlédnout od již dokázaných násilných činů a vyhodnotit i všechny ostatní aspekty činnosti Dělnické strany, a to v rámci posuzování principu obtěžování.

5.3.2 Princip obtěžování

5.3.2.1 Druh obtěžování

Při aplikaci tohoto principu musíme nejdříve zvážit, zda je hodnocená skutečnost zařaditelná pod některý z druhů obtěžování tak, jak je definuje Feinberg. Po porovnání (společně s příklady uvedenými v kapitole 3.3.1) můžeme říci, že následující druhy činnosti Dělnické strany buď necharakterizují, nebo jen velmi okrajově a vzhledem k povaze událostí nevýznamně: útok na smysly, jednání vyvolávající zhnusení a odpor, nerespektování morálního, náboženského a vlasteneckého cítění, vyvolání pocitu studu a rozpaků a otravování, vyvolávání nudy a frustrace.

Poslední druh obtěžování – jednání vyvolávající strach, ponížení a zlost (formou planých hrozeb, narázkami, posměšky či chvástáním) – však činnost strany charakterizuje velice přesně. Také příklady, jež jsou uvedeny pod tímto druhem v kapitole 3.3.1 a jež byly čerpány z Feinbergova díla, odpovídají charakterem náplni programu Dělnické strany: „hrozba maketou zbraně, nošení nášivek hákové kříže, transparenty s protižidovskými a jinými hesly“.

5.3.2.2 Faktory obtěžování

Rozhodující jsou však faktory obtěžování (viz kapitola 3.3.2), které určí jeho závažnost. Těmi jsou rozsah, trvání a intenzita/charakter činu, společenská hodnota činu, míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozeného, míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozujícího, motiv aktéra, povaha prostředí, kde k činu došlo, a počet poškozených.

Co se rozsahu týká, je možné ho označit za poměrně široký, protože strana se vymezovala jak vůči stávající politické elitě, tak vůči všem nečeským národnostem (jmenovitě zejména vůči Rómům a Židům), cizincům, přistěhovalcům i homosexuálům. Trvání, jak již z předchozích kapitol vyplývá, je dlouhodobé, mnohaleté a zejména v intenzitě nepolevující, spíše naopak. „*Soud dovodil, že se ideologické směřování strany v čase za sledované období (tj. projevy za období předcházející cca 2 – 3 roky rozhodování Soudu) nijak podstatně nezměnilo.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 328] Intenzitu tohoto vymezování, důležitý aspekt celého principu, lze dovodit z následujících příkladů z projevů či textů strany:

„*Odmítáme vládní politiku cikánského rasismu, kdy z našich daní platíme cikány, aby nemuseli pracovat a svůj volný čas věnovali obtěžování slušných lidí.*“

[Rozhodnutí NSS, odst. 267] „*Chceme zemi čistou, bílou, bez parazitů a jiné verbeže.*“
 [Rozhodnutí NSS, odst. 288] „*Bílí lidé nemají vůbec právo na to, aby zde žili. Zato černí dostávají sociální dávky, na které jim přispíváme my.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 300] „*Jaké tedy nabízíš řešení kriminality v Přerově? ... Okamžitou izolaci cikánských rasistů, oddělit je od společnosti, které si nevážší, nikdy nevážili a vážit nebudou.*“
 [Rozhodnutí NSS, odst. 301] Pozvánka k akci „*Postavme se černému rasismu v Přerově*“, jejímž svolavatelem byl člen předsednictva DS, obsahuje mj. i tento text:
 „*Cikánské etnikum si po staletí vývoje vyvinulo reflex parazita, který vyniká schopností nalézt slabé místo ve zdravém organismu... V integraci Cikánovi jednoduše brání onen geneticky zakódovaný parazitický reflex. ... Nejpřirozenější řešení cikánské otázky je etnická segregace.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 302] „*Vždyť přece jedinečnost toho, že jsem bílý, nesmí jen tak zaniknout.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 305] „*Nepřizpůsobivým v Postoloprtech zvoní hrana!*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 375]

„*Cizinci v mnohých profesích zkazili mzdy, protože dnes je i Čech přijímán do práce za stejné peníze jako nějaký přivandrovalec ze zemljanky.*“ „*Nezapomínejme ani na nemoci, které tyto stepní hordy přinášejí*“ „*Nebude daleko doba, kdy budou Vietnamci vyhazovat z práce naše lidi... propuštění z práce mají pouze malou podporu... Mají tu smůlu, že jsou bílí. Kdyby byli cikáni, tak by poznali, jak je český sociální systém štědrý.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 283] „*Už bylo dost zvýhodňování parazitů, kteří se k nám hrnou ze všech koutů světa... Už bylo dost tolerování nepřizpůsobivých pijavic, které navíc mají tu drzost hovořit o rasové diskriminaci a útlaku.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 285] „*Parazitě zaplavují naši zemi, chobotnice s černými chapadly rdouší naši krásnou, čistou, bílou vlast.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 286] „*Dnes Evropa připomíná pevnost, která je obležena davy cizozemců, kteří se chtějí dostat dovnitř, za účelem vyplenění, vysání a ovládnutí.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 519]

„*Kdo by si před patnácti lety představil, že českými městy budou pochodovat homosexuálové? Takže klidně za pár let může nastat situace, že budou průvody pedofilů, kde obtlouští plešatí pánové povedou za ruce osmileté děti a budou demonstrovat za svá práva.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 292] „*Jed homosexuality je nyní oslavován... Dnes je tato deviace módní, dnes je to cool, in, či chcete-li trendy.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 306]

„*Z jakého důvodu stojí Židé na straně cikánských mafianů, vrahů a zlodějů? Já jsem toho názoru, že se asi nic neděje jen tak bez důvodu.*“ [Rozhodnutí NSS, odst. 324]
 „*A na místo argumentů vůči tomu, proč jsme vůbec došli logicky k tomu, že viníky není*

nikdo jiný než onen ‚vyvolený‘ národ, slyšíme jen ubohé řeči o tom, co kdo spáchal či nespáchal před 70ti lety. Už to začíná být až ubohé a jen to ve mně prohlubuje pocit, že se nemýlím.“ [Rozhodnutí NSS, odst. 310] *„Ti sami potomci ‚vyvoleného‘ národa, kteří určují standardy médií, určují stejně tak standardy celé kultury... Jelikož styl tohoto národa byl vždy jen perverzní a nechutný. Odráží totiž plně jejich pokřivené myšlení.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 311]

Dále strana nejen tolerovala, nýbrž i opakovaně zvala extrémistické řečníky jako Steffena Pohla, který například na shromáždění strany v Brně dne prvního května 2009 prohlásil, že *„národní socialismus je dokonce více než náboženství. Je to vůle vytvořit nového člověka, jak řekl jednou největší Evropan dějin. Musíme tedy být mnohem více než jenom pouhé politické hnutí – krví vymezené společenství s vůlí k moci, a chápající naši rasu a s ní spojené, aby zachránilo naše tisícileté dědictví Evropu... 16.3.1939 promluvil největší Evropan dějin z oken pražského hradu k českému lidu a zdá se, že český lid jako jeden z mála evropských národů na jeho slova dosud nezapomněl.“* [Rozhodnutí NSS, odst. 323]

Z uvedených příkladů je patrné, že intenzita jednání vyvolávající strach a ponížení je skutečně vysoká. Chvástání, hrozby, narážky a posměšky jsou téměř jediným obsahem uvedených proklamací.

Při hodnocení společenské hodnoty činu musíme vycházet z hodnot, na kterých daná okolní společnost staví. Vzhledem k tomu, že téma této práce je „Hranice svobody projevu v liberální demokracii“, musíme vycházet z hodnot liberální demokracie. Ty jsou přitom, jak jsem již uvedl v kapitole 1.6, postaveny zejména na respektu k právům a svobodám každého jedince. Programové body a cíle strany, tak jak jsou uvedeny např. v kapitole 5.1, jsou však z valné většiny postaveny přímo proti tomuto respektu, jak bylo dokázáno v předchozích odstavcích, jsou založeny na vyvolávání strachu a ponížení, a to prostřednictvím hrozeb, narážek a posměšků. Nic, co by podobnou činnost mohlo vyvažovat, tedy zájem, který by jakkoli pozitivně podporoval například jiné pilíře liberální demokracie, přitom DS nepředstavuje. Jak pravil již připomínaný nálež Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, *„šíření nenávisti k ‚nečeským‘ etnickým skupinám tvoří samotnou podstatu DS, je jeho jediným skutečným programovým bodem a existence hnutí by bez něj postrádal smysl.“* [Rozsudek NSS, odst. 332] Společenskou hodnotu činnosti Dělnické strany tak lze pokládat za nulovou či spíše – vzhledem k šíření nenávisti a cílené regionální destabilizaci – za zápornou.

Míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozeného, je poměrně významným faktorem. Naráží totiž na otázku zmiňovanou již v kapitole 1.1, a sice na otázku vymezení svobody projevu a jejího rozdílu od svobody přesvědčení. Svoboda přesvědčení je totiž v liberální demokracii zcela neomezená a neomezitelná (což zmiňuje i soud v odstavci 657 svého rozsudku), a dokud by tedy členové Dělnické strany svůj názor pouze „zastávali“ a „neprojevovali“⁷, neměl by stát právo zasáhnout. Strana jej však v posledních letech projevovala naopak velmi hlasitě. A to nejen na papíře či na internetu, ale i četnými veřejnými akcemi, které se konaly například v Praze, Brně, Berouně, Přerově, Plzni, Svitavách, Kladně, Moravské Ostravě, Děčíně, Hradci Králové, Rokycanech, Litvínově, Jihlavě, Mostu, Táboře či Novém Kníně, a to často právě tam, kde byl nejpravděpodobnější střet s některou z menšin (například romské sídliště či pochod homosexuálů). [Rozsudek NSS, odst. 488 – 623] Míra, do jaké bylo obtěžování vyhnutelné pro poškozeného, tak byla záměrně Dělnickou stranou minimalizována na co nejnižší možnou úroveň.

Míra, do jaké bylo obtěžování vyhnutelné pro poškozujícího, je v tomto případě zřejmá. Žádný vnější důvod, který by členy DS k této činnosti nutil, neexistoval nebo není znám.

Motiv aktéra není u Dělnické strany nijak skrytý. Jako každá politická strana měla za cíl získat moc a prosazovat svůj program. Její program byl však, jak již bylo popsáno v předchozích odstavcích, zcela v rozporu s hodnotami liberální demokracie. Motiv aktéra tak svědčí v neprospěch strany.

Povaha prostředí, kde k aktivitám strany docházelo, byla různá. V některých případech neměl její výběr hlubší smysl, v některých ano (viz vzpomínané romské sídliště či místo ohlášeného průvodu homosexuálů), kde byl evidentně veden snahou o maximalizaci pravděpodobnosti střetu s druhou stranou.

Počet poškozených je vzhledem k značnému množství menšin, proti kterým strana vystupovala, poměrně vysoký. Nicméně ve zkoumaném případě není samotný počet tak důležitý. I v případě, že by DS aktivně vystupovala pouze proti jedné menšině, má většinová společnost – dle hodnot liberální demokracie – stále povinnost i tuto jedinou chránit.

⁷ Přičemž je však v praxi složité až nemožné tyto dvě možnosti od sebe jednoznačně odlišit. Viz kapitola 1.1 a text V. Dmitrijeviče.

5.3.3 Závěr

Již v závěru principu ublížení byla oprávněnost rozpuštění Dělnické strany jasná a dokázaná. Násilí, jehož se strana opakovaně a záměrně dopouštěla, znamenalo kladnou odpověď na základní otázku tohoto principu: „Vznikla/vzniká/vznikla by daným jednáním někomu jinému, než je samotný aktér jednání, přímá, podstatná a vyhnutelná škoda?“.

Ke stejnému závěru musíme přitom dojít i v závěru zkoumání principu obtěžování, a to především na základě jeho dokázaných faktorů. Zejména vysoká intenzita urážek, hrozeb, posměšků a ponižování ze strany Dělnické strany dlouhodobě směřovaných proti menšinám, záměrné vyhledávání příslušníků těchto menšin, páčání násilí na jejich příslušnících a na druhé straně nulová společenská hodnota činnosti celé strany spojená s jediným motivem aktéra – omezení práv a svobod jednotlivců, to vše je z pohledu liberální demokracie zhoubné a v součtu neakceptovatelné. I z pohledu principu obtěžování by tedy došlo k rozpuštění Dělnické strany.

5.4 Srovnání obou přístupů

Jak při aplikaci právního, tak politicko-filosofického přístupu vyšel jednoznačný závěr, a to Dělnickou stranu rozpustit. Po obsahové stránce můžeme vidět u obou zdůvodnění mnoho společného. Vždy bylo jádrem narušování práv a svobod občanů (zejména přistěhovalců a národnostních či sexuálních menšin), a tím i základů liberálně-demokratického státu. Rozdíl byl pouze formální: v případě právního pohledu byly tyto skutečnosti podloženy konkrétními paragrafy zákoníků a ústavy, v případě politicko-filosofického pohledu se postupně vyjevily při aplikaci jednotlivých částí principu obtěžování a principu ublížení. Kromě tohoto základního poznatku však vyplývají ze srovnání dvě další zajímavá zjištění.

Prvním je faktický překryv třetí podmínky pro rozpuštění politické strany dané Nejvyšším správním soudem („bezprostřednost rizika“) a Millova principu ublížení, tedy první části politicko-filosofického přístupu. To dokazuje i srovnání formulací základních podmínek obou pohledů: „*přímá, podstatná a vyhnutelná škoda*“ (viz kapitola 4) v případě principu ublížení a „*skutečné a bezprostřední nebezpečí*“ (viz kapitola 5.2.3) v případě podmínky soudu. To tak ve skutečnosti znamená, že pojednávané soudní rozhodnutí je precedent k tomu, hodnotit svobodu projevu politických stran méně „citlivým“ či „přísným“ Millovým principem ublížení, na jehož základě nelze omezit žádný projev, jenž není přímo a do značné míry škodlivý či

ohrožující. Není-li totiž třetí podmínka splněna, politická strana by neměla být rozpuštěna.

V právním pohledu (a v principu ublížení) tak hrálo hlavní roli násilí, jehož se Dělnická strana již dopustila a ke kterému naváděla. To jediné je totiž zcela jasným důkazem, že daná činnost znamená bezprostřední a závažné negativní důsledky pro ostatní. *„Dělnickou stranu je možné na základě jejího programu označit jako populistickou, xenofobní, homofobní, šovinistickou, případně i vykazující rasistické rysy. Jak ovšem Soud opakovaně zmínil, tyto charakteristiky ... samy o sobě neumožňují učinit závěr o naplnění důvodů pro rozpuštění této strany.“* [Rozsudek NSS, odst. 262]

Politicko-filosofický pohled, jak je již v předchozích kapitolách podrobně rozebráno, však umožňuje i mnohem důraznější postup postavený například na rozsahu, trvání a intenzitě jednání, na motivech aktéra či na společenské hodnotě. Bylo by tak možné stranu rozpustit i za okolností, kdy by se násilí ještě nedopustila, a to na základě dokázaného velkého rozsahu, dlouhého trvání a velice vysoké intenzity ponižování a výhrůzek směřovaných na adresu menšin. Navíc i ostatní aspekty tímto přístupem zohledňované (a v následujících odstavcích dále rozebrané) jako jsou motiv aktéra či vyhnutelnost jedné nebo druhé strany neposkytly Dělnické straně žádnou polehčující okolnost, právě naopak.

Druhou zajímavou skutečností, jež z porovnání vyplývá, je způsob limitování možnosti svobodu projevu omezit, tedy způsob nastavený naopak ve prospěch zachování svobody slova, a tedy konkrétně ve prospěch souzeného.

V případě právního pohledu je to čtvrtá podmínka – proporcionalita mezi závažností provinění a významem zachování svobody projevu v liberální demokracii. Zde nakonec soud došel k závěru, že skupina, jež se dožaduje garance svobody projevu jen za tím účelem, aby mohla omezit svobodu někoho jiného, na toto privilegium nemá právo.

V samotném textu rozhodnutí soud řeší mnohé dílčí otázky. Srovnáme-li je však s faktory principu obtěžování, zjistíme, že se do značné míry shodují a že by je Feinbergovy faktory mohly dokonce doplnit. Bezpochyby jsou ve srovnání s právním pohledem lépe a logičtěji strukturovány. Pro potřeby posouzení „proporcionality“ se tak zejména hodí: rozsah, intenzita, společenská hodnota, vyhnutelnost pro poškozeného, vyhnutelnost pro poškozujícího a motiv aktéra.

Závěrem srovnání tak můžeme konstatovat, že „protiprávnost“, „přičitatelnost“, „bezprostřednost rizika“ a „proporcionalita“, tedy všechny části zdůvodnění soudu, jsou

dohromady obsahově velice blízké všem částem zdůvodnění politicko-filosofického („princip ublížení“, „druh principu obtěžování“ a „faktory principu obtěžování“). Vedle propracovanější struktury politicko-filosofického pohledu, kterou lze hodnotit jako jeho významnou výhodu (využitelnou jako lepší vodítko při konkrétním posuzování), se však projevil ještě jeden značný rozdíl mezi oběma pohledy, který je však relevantní pouze při tomto konkrétním rozsudku. Tím je mnohem menší přísnost (právního) pohledu Nejvyššího správního soudu, jenž za nebezpečný považuje jen to jednání, které znamená bezprostřední a vážné riziko. V praxi tak vůči politickým stranám uplatňuje pouze princip ublížení.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, zda lze vytvořit funkční obecný politicko-filosofický princip omezení svobody projevu v liberální demokracii, jenž by mohl při rozhodování v konkrétních případech pomoci určit, zda je daný projev ještě možné tolerovat, či zda už překročil únosnou mez, a je tedy nutné jej omezit a jejího autora případně sankcionovat.

Po základním vymezení svobody projevu za pomoci Všeobecné deklarace lidských práv jsem představil pět jejích základních funkcí, jež ve společnosti plní. Následně jsem ukázal, že i takto významná opora liberální demokracie by měla mít – a i v nejliberálnějších státech světa má – svoje meze, které se však země od země liší. Podrobně jsem přiblížil historii svobody projevu od jejího počátku ve starověkém Řecku přes posun během Velké francouzské revoluce až k právním dokumentům platným v současnosti. Vedle právního pohledu jsem se však věnoval zejména pohledu politické filosofie a krátce ukázal všechny její přístupy k omezování svobody slova. Následně jsem je porovnal s principy liberální demokracie a zjistil, že v tomto politickém zřízení jsou využitelné pouze dva z nich: princip ublížení J. S. Millova a princip obtěžování J. Feinberga.

V druhé kapitole jsem následně podrobně rozebral princip ublížení, kde jsem jako hlavní zdroj použil Millovu práci „*O svobodě*“. Detailně jsem popsal, co je Millem i jeho následovníky považováno za „ublížení“ a jak se sám autor staví ke smyslu svobodného projevu a jeho limitům. Na základě této rešerše jsem poté formuloval základní otázku principu: „Vznikla/vzniká/vznikla by daným jednáním někomu jinému, než je samotný aktér jednání, přímá, podstatná a vyhnutelná škoda?“ Při kladné odpovědi je opodstatněné svobodu projevu (v daném konkrétním případě) omezit.

Třetí kapitola pojednává druhý v liberální demokracii možný přístup k omezení svobody projevu, jímž je princip obtěžování. Zásadním zdrojem pro tuto kapitolu je série „*The Moral Limits of the Criminal Law*“ autora J. Feinberga. Ukázal jsem, z jakého důvodu je nutná nadstavba k principu ublížení a proč je tou nejvhodnější právě princip obtěžování. Vymezil jsem, co lze chápat za „obtěžování“ a jaký je jeho vztah k Millovu „ublížení“. Zejména jsem se soustředil na samotnou aplikaci tohoto principu, tedy metodu, pomocí které mohou být hodnoceny reálné případy. Pomocí příkladů jsem přiblížil „druhy obtěžování“ (útok na smysly, jednání vyvolávající zhnusení a odpor, nerespektování morálního, náboženského a vlasteneckého citění, vyvolání pocitu studu

a rozpaků, otravování, vyvolávání nudy a frustrace a jednání vyvolávající strach, ponížení a zlost (formou planých hrozeb, narážkami, posměšky či chvástáním). Poté jsem rovněž detailně popsal druhý krok hodnocení, a sice zkoumání „faktorů“ obtěžování (rozsah, trvání a intenzita/charakter činu, společenská hodnota činu, míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozeného, míra, do jaké je obtěžování vyhnutelné pro poškozujícího, motiv aktéra, povaha prostředí, kde k činu došlo, a počet poškozených). Vzhledem ke komplikovanosti tohoto druhého principu jsem zařadil rovněž podkapitolu, jež zmiňuje jeho limity a nebezpečí, jichž je nutné se vyvarovat.

V poslední kapitole teoretické části jsem shrnul celý hodnotící politicko-filosofický princip svobody projevu a detailně popsal postup při samotném hodnocení.

Praktickou část jsem uvedl představením Dělnické strany a zejména její činnosti, kterou se Nejvyšší správní soud při rozhodování o jejím rozpuštění zabýval. Vláda a následně i soud kladly největší důraz na programovou orientaci strany, činnost stranických zásahových složek a na propojení DS s ostatními radikálními a extrémistickými skupinami. Pro posouzení těchto skutečností měl soud k dispozici velké množství důkazního materiálu sesbíraného například na akcích Dělnické strany či ze stranického tisku.

Z těchto posléze vyplynulo, že DS prosazuje nejen populistické, nýbrž i xenofobní, homofobní, rasistické, antisemitské a šovinistické názory, jež by, v případě, že by uspěla ve volbách, hodlala uvést do praxe. Kromě toho soud dokázal, že DS inklinuje k nacismu německého typu a vědomě (například v symbolice) navazuje na Hitlerovu NSDAP. Tyto závěry byly ověřeny výsledky svědků i znaleckými posudky (například Akademie věd ČR).

Dělnická strana kromě toho otevřeně volá po změně celého politického systému (demokratického právního státu) a nastolení systému národního socialismu. Zřizuje rovněž své vlastní „Ochranné sbory“, které se v některých případech snažily vykonávat a nahrazovat funkce státní orgánů. Druhá jmenovaná skutečnost je přitom protizákonná, první dokonce protiústavní. Soud dále uzavřel, že strana podobnou činnost vykonávala dlouhodobě, intenzivně a bez tendence k jakékoli změně.

Pohled Nejvyššího správního soudu se při samotném posuzování zaměřil zejména na čtyři skutečnosti, o nichž deklaroval, že musejí být dokázány, má-li být politická strana rozpuštěna. Tyto skutečnosti jsou: protiprávní činnost strany, přičitatelnost zkoumaného jednání straně, bezprostřednost rizika ohrožení demokracie a

proporcionalita mezi omezením práva sdružovat se v politických stranách a zájmem společnosti na ochraně jejich hodnot.

Dokázání protiprávnosti nebylo, vzhledem k výše zmíněným okolnostem, obtížné. Konkrétně zákon 424/1991 Sb., § 4, písm. a, c a d totiž jasně stanovují, že strana nemůže mít za cíl odstranění demokratických základů státu, zamezování jiným stranám ucházet se o moc, potlačovat rovnoprávnost občanů či ohrožovat jejich práva a svobody. Na těchto bodech však stál celý program DS, a rovněž přičitatelnost straně tak byla vzhledem k důkazům nepopíratelná.

Bezprostřednost rizika podle soudu jasně vychází z toho, že se Dělnická strana již několikrát v prosazování svého světónázoru uchýlila k násilí a dále k němu své stoupence vybízela. Právě tuto skutečnost soud označil za klíčovou pro konečný rozsudek. Ve věci proporcionality soud konstatoval, že žádný subjekt se nemůže dožadovat svobody projevu za tím účelem, aby mohl omezovat svobody jiných.

Všechny čtyři podmínky, které soud stanovil, tak byly splněny a Dělnická strana byla rozpuštěna.

Následně jsem ty samé skutečnosti a důkazní materiál vyhodnotil vytvořeným obecným politicko-filosofickým principem. V případě principu ublížení bylo možné na základní otázku bez pochybnosti odpovědět kladně, neboť při několika příležitostech, zejména v případě tzv. „bitvy o Janov“, se strana dopustila plánovaného, cíleného a podporovaného násilí. Kdyby policisté v této situaci nezasáhli, hrozily by podle soudu i ztráty na životech. Ani v této situaci Dělnická strana nezměnila svůj postoj a zmíněnou událost ve svém tisku dokonce rozsáhle oslavovala. Už z tohoto důvodu by bylo – z politicko-filosofického pohledu – rovněž možné Dělnickou stranu rozpustit. I když však odhlédneme od násilného charakteru některých stranických akcí, na výsledku se v tomto případě nic nemění. Z pohledu principu obtěžování totiž Dělnická strana překročila únosnou mez i tak.

Po identifikaci druhu obtěžování (jednání vyvolávající strach, ponížení a zlost - formou planých hrozeb, narážkami, posměšky či chvástáním) jsem podrobně prozkoumal jednotlivé faktory činnosti DS, a bylo tak možné uzavřít, že rozsah antidemokratických aktivit, stejně jako počet napadaných byl značný, strana tak jednala dlouhodobě, beze změn postojů a intenzita byla neobvykle vysoká (kromě násilností jejich aktivity zahrnovaly i projevy a články s rasistickými formulacemi nejhrubšího zrna). V protikladu k tomu je možné konstatovat, že z pohledu liberální demokracie mělo počínání Dělnické strany zcela nulovou společenskou hodnotu, neboť veškerou

svou činností vystupovala proti jejím základním principům. To doplňuje jasný motiv aktéra – získat politickou moc za účelem prosazení omezení práv a svobod vybraných menšin. Míra, do jaké bylo obtěžování vyhnutelné pro obtěžujícího, je přitom maximální. K prosazování podobných názorů nebyli členové DS nikým a ničím tlačeni.

Naopak míra, do jaké bylo obtěžování vyhnutelné pro obtěžovaného, byla Dělnickou stranou záměrně minimalizována. Svou činnost totiž neustále rozšiřovala, a to nejen z obsahového hlediska, nýbrž i geografického. V posledních letech pořádala či spolupřádala veřejné akce například v následujících městech: v Praze, Brně, Berouně, Přerově, Plzni, Svitavách, Kladně, Moravské Ostravě, Děčíně, Hradci Králové, Rokycanech, Litvínově, Jihlavě, Mostu, Táboře či Novém Kníně. Povaha prostředí v tomto případě většinou nehrála větší roli kromě faktu, že se DS někdy snažila zvolit takové místo, kde byla větší pravděpodobnost střetu s některou z pohledu DS nežádoucích skupin (křížení trasy pochodu homosexuálů apod.). Ačkoli je počet poškozených (napadaných) vysoký, neměl by být v dané situaci rozhodující. V liberální demokracii by měla být každá menšina chráněna s plnou vážností, i kdyby byla osamocená a nepočtená.

I bez prokázaného násilí a bez porušeného principu ublížení by tak z politicko-filosofického pohledu měla být Dělnická strana rovněž rozpuštěna.

Při srovnání obou přístupů (právního a politicko-filosofického) vyšla najevo poměrně překvapivá podobnost. Ačkoli se struktura hodnocení lišila, obsahově se ubírala velice podobným směrem. Jádrem zdůvodnění bylo vždy narušování práv a svobod občanů (s důrazem na menšiny, cizince a přistěhovalce). V případě právního pohledu podložená konkrétním zákonem a jeho částmi, v případě politicko-filosofickém naplněním stanovených faktorů.

Druhá podobnost vyplývající ze srovnání se týká požadavku dokázat „bezprostřednost rizika“. K tomu v obou případech poslouží opakované a stranou záměrně iniciované násilí na menšinách či veřejných činitelích. V právním přístupu, na rozdíl od politicko-filosofického, je právě toto bezprostřední riziko nezbytnou podmínkou rozpuštění.

Dalším zajímavým momentem vzešlým ze srovnání bylo, že oba přístupy obsahují poměrně výrazné seberegulační prvky, a evidentně si tak uvědomují, že omezení svobody projevu v liberální demokracii může být jen krajní možností. V právním pohledu je to zkoumání proporcionality mezi omezením svobody jedněch a ochranou hodnot či svobod druhých. V politicko-filosofickém pohledu je tato „brzda“

formulována a strukturována konkrétněji, a sice několika faktory, jež je vždy nutné při posuzování vzít v úvahu (například potřebný rozsah a intenzita, společenská hodnota činu, vyhnutelnost pro poškozeného, vyhnutelnost pro poškozujícího či motiv aktéra).

Na základní otázku práce, zda lze vytvořit funkční obecný politicko-filosofický princip omezení svobody projevu využitelný v liberální demokracii, tak mohu odpovědět pozitivně. Vytvořený princip jsem ověřil na konkrétním případě a v této zkoušce obstál. Na otázku odlišnosti politicko-filosofického pohledu od pohledu právního lze odpovědět, že po obsahové stránce projevily překvapující podobnost. Významnější odlišnosti jsou pouze dvě. První je rozdíl v přisnosti. Vyšší benevolence právního pohledu je však zřejmě způsobena tím, že zkoumaný případ se týká rozpuštění politické strany, tedy zásahu, k němuž se chce Nejvyšší správní soud uchýlovat jen zcela výjimečně. V ostatních případech je tedy možné, že i právní pohled by se striktností blížil k pohledu zvoleného politicko-filosofického principu.

Druhým a významnějším závěrem je, že přístup vytvořený v této práci je oproti principu právnímu mnohem strukturovanější, a je tak v praxi lépe využitelný. Rozhodcům poskytuje ucelené vodítko, jež jim může pomoci případ kvalitně zhodnotit. Zároveň se díky konkrétním faktorům, jež je nutné do hodnocení zahrnout, snižuje možnost jeho zneužití. Vytvořený princip tak může pomoci k podloženějším a silnějším závěrům v případech sporného uplatnění svobody projevu.

Summary

The aim of this Bachelor's thesis was to create a general principle of political philosophy regarding freedom of expression that could help to decide what is still acceptable to say or do in liberal democracy and what is already a transgression of its limits. I am aware of the complexity and intricacy of such a topic, however I find it helpful and right to provide a general pattern, which would be possible to follow, so that all sentences concerning this issue could be judged according to the same method and therefore could be more fair to both sides of the dispute.

After a thorough theoretical and historical analysis of the issue of freedom of speech I found out two original approaches to its limiting, relevant for liberal democracy: the harm principle and the offense principle. The former one is represented by John Stuart Mill and it could be summed up into a basic question: "Did/does/would the particular activity do somebody a direct, significant and avoidable harm?" In a case where the answer is positive, then it is justified to limit, abolish or forbid the activity.

The latter one is explored by Joel Feinberg and is designed to be more sensitive, so that it would also cover the cases, which could not be sorted out by the harm principle, but which would be still appropriate to be concerned with. This principle is structured more practically and in detail. To reach a conclusion, it is necessary to classify the kind of offense (as one of six provided) and its factors (intensity of all seven provided).

The practical part of the Bachelor's thesis examines the case of dissolution of the Workers' party by The Supreme Administrative Court: firstly the political activities of the party itself and then the method that the Court used when deciding on the dissolution. Afterwards I applied the political philosophy method created earlier and compared both conclusions.

The party would be abolished in both cases, according to the political philosophy method even using both principles (the harm and the offense one) separately. The core, which the methods focused on, was the same: infringing on human rights and freedoms and support of violence in enforcing party's political goals. However, the political philosophy method is much more structured and so more helpful to any judges or arbiters in general, who could be placed in the situation of deciding such a case.

Hence, the answer to the main question, if it is possible to create a general principle of political philosophy concerning the limits of freedom of speech, is positive as well as the result of testing its functionality for a real case.

As already mentioned at the beginning, the final sentence cannot be just a result of a simple 'mathematical' formula and it requires an experienced and confident judge. However, this very principle is able to help to the judge to a great extent with orientation in the case and so make the sentence more just.

Použitá literatura

ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, Baset 2004.

BAKER, C. Edwin. *Human Liberty and Freedom of Speech*. New York: Oxford University Press, 1989.

BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenh, 2002.

FEINBERG, Joel. *The Moral Limits of the Criminal Law: Harm to Others*. New York: Oxford University Press, 1987a.

FEINBERG, Joel. *The Moral Limits of the Criminal Law: Offense to Others*. New York: Oxford University Press, 1987b.

FLACELIÈRE, Robert. *Život v době Periklově*. Praha: Odeon, 1981.

HARE, Ivan; Weinstein, James. *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009.

HERCZEG, Jiří. *Meze svobody projevu*. Praha: Orac, 2004.

HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír. Fenomén demokracie. In HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír (eds.). *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.

JÄGER, Petr; MOLEK, Pavel. *Svoboda projevu: Demokracie, rovnost a svoboda slova*. Praha: Auditorium, 2007.

MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: Časopis českého studentstva, 1891.

O'NEIL, Robert M. *Free Speech: Responsible Communication under Law*. Indianapolis and New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc., 1972.

PLATÓN. *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*. Praha: ISE, 1994.

SVATOŇ, Jan. Poznámky ke společenskopolitické a ústavní formě svobody projevu a práva na informace. In Schelle et al. *Svoboda projevu a tisku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Právnická fakulta, 1995, s. 126-129.

THUKYDIDES. *Dějiny války peloponneské*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

Prameny

Deklarace práv lidských a občanských. Poslední revize 10.8.2011 [cit. 2011-8-10]. Dostupné z:

<<http://www.vlada.cz/assets/tema/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskych.pdf>>

Francouzská ústava. Poslední revize 23.4.2012 [cit. 2012-4-23]. Dostupné z: <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-de-1958.5074.html#titre4>>

Listina základních práv a svobod. Poslední revize 10.8.2011 [cit. 2011-8-10]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Poslední revize 10.8.2011 [cit. 2011-8-10]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinar.pakt-obc.a.polit.prava.pdf>>

Německá ústava. Poslední revize 23.4.2012 [cit. 2012-4-23]. Dostupné z: <http://www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_03.html>

Rozsudek NSS. Poslední revize 30.3.2012 [cit. 2012-3-30]. Dostupné z: <http://www.nssoud.cz/files/SOUDNI_VYKON/2009/0001_0Pst_0900_679fa453_6a5a_4113_8760_d13c9f3417b3_prevedeno.pdf>

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Poslední revize 10.8.2011 [cit. 2011-8-10]. Dostupné z: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/82E3CE7F-5D3D-46EB-8C13-4F3262F9E20B/0/CZE_CONV.pdf>

Úplná znění – zákon 424/1991 Sb. Poslední revize 1.4.2012 [cit. 2012-4-1]. Dostupné z: <<http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-87.html>>

Ústava České republiky. Poslední revize 30.3.2012 [cit. 2012-3-30]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>>

Všeobecná deklarace lidských práv. Poslední revize 10.8.2011 [cit. 2011-8-10].
Dostupné z:
<<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>

Elektronické zdroje

Parlamentní institut – poslanecká imunita. 23.4.2012 [cit. 2012-4-23]. Dostupné z:
<www.psp.cz/kps/pi/Prace/pi-1-041.doc>

Parliamentary privilege and individual Members. Poslední revize 23.4.2012 [cit. 2012-4-23]. Dostupné z:
<<http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/briefings/snpc-04905.pdf>>

Stanford Encyclopedia of Philosophy. Poslední revize 11.8.2011 [cit. 2011-8-11].
Dostupné z: <<http://seop.leeds.ac.uk/entries/freedom-speech/>>